

Z ovzduší antického Grillparzer nic více neutvořil. V pozůstatcích jeho spisů nelzá se jen ještě zlomek, kusý to dialog zamýšleného dramatu „Hanibal“.

Ze životopisných jeho zápisků dovidáme se však, že v mládí svém měl úmysl napsati Spartaka. Když prý se ale v pokročilém věku svém na tuto smělost svou rozpomenul, zvláště pak na tendenci, jakou chtěl této tragedii dáti, šel prý mu po těle mráz! —

Patrně hrozil se myšlénky, že zamýšlel kdysi, v bujném návalu mladosti své, býti neborcem! Ubohý vídeňský dramatik! — V příštím článku uhlídáme, do jaké míry záhy zkontrol a vystřízlivěl.

„Herei“,

lužičtí národní hudci.

Z „kapitol o slovanské hudbě národní“

od Ludvíka Kuby.

roku 1841 dostalo se světu slovanskému zvláštního překvapení, velikého a radostného.

A překvapení to, ba údiv, vzbudil nejmenší z národův slovanských, nepatrný zbytek po mocném kdysi kmeni Slovanův Polabských, podlehnuvších bohužel hlodavé činnosti lýkožrouta germanisačního, — Lužičtí Srbové. Ve skrovném sadu jejich písemnictví objevila se bylina obrovského květu, pečlivě vypěstovaná, již rovný exemplář toho druhu marně v současných literaturách ostatních Slovanův hledáme.

Vydalít onoho roku první díl velkolepé systematické sbírky písní lužických, textův i nápěvův. Kniha měla název: Pjesničky horných a dolných Lužiských Serbów a obsahovala pouze písně hornolužické. Vydány byly za spoluúčinkování mnohých pracovníkův s použitím tří sbírek rukopisných, k nimž podnět zavdala Učená Zhořelecká Společnost vypsáním cen; redaktorem pak byl † J. E. Smoleř, mající ku pomoci vzdělaného Němce Haupta, sekretáře zmíněné společnosti, kterýž všechny texty do němčiny přeložil.*

Sbírka ta vyšla ve skvostné na ten čas úpravě, ve formátu imponující velké quarty, obsahovala obšírný úvod, popis zajímavého vzniku onoho díla, pojednání o jazyku lužickém, o povaze, způsobech a druzích lužických písní národních. Na konec pak byly připojeny různé vysvětlivky a dodatky k některým písním, začasť i provedeno srovnání s písní jinოსlovanskou nebo vůbec cizí. Měla tedy sbírka mimo zevnějšek nemalou cenu vnitřní a byla by kterémukoliv jinému národu k největší cti. Uvážili se pak hmotné obtíže s vydáním podobného díla spojené a vezme-li se na to zřetel, že ostrov lužický nečítá ani tolik hlav jako naše Praha

* Kniha vyšla v úpravě utrakvistické: všechny texty byly lužické a německé.

bez předměstí, pak jenom těžko lze utajiti obdiv nad skutkem lužické píle, vytrvalosti a odvahy.

A jestliže Slované, ba i cizina, s údivem hleděli na prvý díl, dostoupilo jejich překvapení vrcholu, když po dvou letech vydán byl díl druhý, obsahující kromě textův a nápěvův písní dolnolužických, ještě řadu vědeckých statí národopisných, historických, zeměpisných, statistických i filologických, kromě toho důkladnou mapu Smoleřem vyhotovenou, čtyři barevné kartony, zobrazující národní kroje a posléze vyobrazení hudebních prstonárodních nástrojův.

Nyní bylo dílo dovršeno, práce několika let dokončena a pilní dělníci mohli se těšiti úplným zdarem svého přičinění v té míře, v jaké divili se ostatní Slované jednak houževnatosti vydavatelův, jednak i tomu, že Lužičtí Srbové nejsou ještě zcela vybledlým etnografickým obrazem, z něhož bylo slunce germanismu všechny pestré barvy národní osobitosti vyššalo, ale naopak, že žijí dosud v ovzduší svých národních zvyků, slavností, obyčejů, že mají svůj národní kroj i způsob života, že mají značné bohatství prstonárodní poesie a hudby, zkrátka, že čeho se jim nedostává na mnohosti, aby sobě zasloužili jména Národ, to že dostatečně nahrazeno jest na jich individualitě, v podivuhodné míře do těch dob zachované při úsilném přiboji vln germanisačních. Význam literární události té zvláště pochopíme, uvážíme-li, že díla, jakým jest Smoleřova systematická sbírka národních písní i nápěvův, kterým se lužický David opatřil již před padesáti téměř lety, že díla takového dosud není ani u ruského Goliáše! Nejmenší z malých národův slovanských dosud v této stránce stojí výše slovanského obra! —

Předeslal jsem této statí zmínku o díle Smoleřově jednak proto, že kdykoli na práci tu pohlednu anebo vzpomenu, nemohu ztajiti vedle radostných pocitův hlubokou úctu nadšeným, nyní již zesnulým pracovníkům*, že nemohu se přemoci, abych nevystavil na odív uskutečnění onoho podniku velkolepého při tak skrovných a stísněných, řekneme: miniaturních poměrech lužických. Jednak ale dotekl jsem se sbírky oné proto, že v ní (v připojených statích) dočítáme se prvně, a pokud mi známo, také posledně o předmětu tohoto článku, o srbských hercích, hudebním to typu čistě slovanském, při němž kromě jiných pozoruhodných věcí pozastavují zvláště dvě okolnosti: předně, že se z části uchoval až po naše doby a po druhé, že přes to vše dosud nedošel nijaké pozornosti těch, již si individuality slovanských národův všimají.

Z těch důvodův lze se také nadíti, že náčrt tento, třeba následkem zevních okolností jen kusý, nebude považován za literární zbytečnost.

Slovo „here“ pošlo ze slova hráti a značí prstonárodní lužického hudebníka. Při tom jest zajímavo, že ačkoliv zmíněné sloveso nalezá se dosud v lužickém slovníku, ačkoliv obdařilo ony hudec případným názvem, dočkalo se od těchž nevděčného zapomenutí. Lužický here, at má dudy nebo „husle“ a nebo „tarakawu“ v rukou, na vše jen — dle prstonárodní terminologie jeho — píská, ale nehraje. Když jsem na

* Z nich dosud jediný žije, J. P. Jordan, jenž taktéž jednu z oněch tři sbírek rukopisných podal jako material ku sborníku jedinému, pokud možno úplnému.

počátku svých stykův s lužickými herci, neznaje ještě dosti jejich způsobu mluvy, vyzval je ku hře slovem: zahrajete!, nerozuměli; teprv když průvodčí můj vysvětlil přání mé obvyklým terminem: pískajete, spustil dotyčný here svoji píseň.

Srbský here má svůj význam se stanoviska národopisu slovanského, poněvadž na něho sluší patřiti jako na člena bezděčně vzniklé třídy, jejímž účelem jest pěstování prstonárodní hudby lužické. Ovšem i lid jest pěstitelem tohoto národního umění, ale mezi ním a hercem jest takový poměr, jako mezi ochotníkem a odborníkem.

K účelům svým používají herci národních lužických nástrojův. Je to dvojí druh houslí, píšťala tarakawa a dvojí druh dud. Dle toho lze děliti lužické hudebníky prstonárodní na tři skupiny: houslisty, tarakawisty a dudáky.

Co do počtu nástrojův jsou tedy Lužičané dosti bohatí, mohouce se vykázati pěti více méně různými druhy, jež jsou následující:

1. Serbské husle;
2. wjerowanské husličky (svatební) čili malé fidle anebo také malé husličky;
3. tarakawa, druh píšťaly;
4. kozol, druh dud;
5. mēchawa, jednodušší forma kozla.

Smoleř při vydání svého zmíněného díla znal jen čtyři z těchto nástrojův; „wjerowanské husličky“ byly mu neznámy. Okolnost tato způsobila, že jsem na dotyčný nástroj, když jsem se s ním byl v Lužici setkal, hleděl velmi skepticky. Smoleř byl výborným znalcem své vlasti, jak to dosvědčil svými články, a proto byl jsem v rozpacích, mám-li onen nástroj považovati za věc domácí, starou, či za novotu z ciziny došlou. Proč jsem se ale posléze rozhodl přece přičísti jej k nástrojům domácím, odůvodním doleji na příhodném místě.

Prv pak, než přikročíme k hovoru o jednotlivých družích hercův a jejich instrumentův, třeba se zastaviti ještě u slova here a jeho významu.

Zajisté nikoho nepřekvapí, jestli sdělím, že národopisná stránka Lužických Srbův bere značně za své jednak germanisací, jednak pak vnikajícím duchem nové doby; avšak nebere škody na všem ve stejné míře. Bohužel jest to národní hudba a poesie lidová, jež snad největší zkazy se dočkala a v krajinách četných tímto pokolením vymizí. Na místo srbské národní hudby dobývá sobě nadvlády — a mnohde již dobyla — hudba cizí, již by snad bylo lze nazvati hudbou kosmopolitických bezhlavých polek a valčíkův. Provozována jest na lesklé dechové nástroje, pročež ji lid prostě „messing“ nazývá.

O zhoubnosti této hudby nemůže býti sporů, neboť jest na bíledni, že vnikáním „messingu“ zatlačuje se umění domácí, prstonárodní, povahou svou tak význačné. Fromě toho však nová tato „hudba,“ o níž lze si správnou představu utvořiti, připomeneme-li sobě některou z našich vesnických „kapel,“ svým pustým hřmotem níčí vrozenou hudebnost a hudební tvořivost lidu, dusí kel božského nadání uměleckého, jenž každé

lidu; přimášením pak cizích, z větší části německých písniček pomáhá se lid germanisovati i po této stránce.

V lidu nazývá se každý hudebník, tedy i pěstitel této „hudby“, hercem a proto třeba učiniti mezi lužickými „herci“ podstatný rozdíl; nutno rozvrhnouti je na dvě skupiny, jež lze označiti slovy pokolení starého a nového. Obě stojí proti sobě jako oheň a voda. Co staří vystavěli, to noví šlapají a ničí. A přece pro obojí užívá se názvu jednoho! Zdá se mi to býti téměř profanací, hříchem, ponechává-li se jméno „herc“ nevděčným synům, již dílo svých otců bourají a ruší; měl by jim býti název ten vzat, aby aspoň tímto způsobem pokutováni byli. Než komu by bylo soud ten vykonati? Ti, již křivdu onu skutečně pocítují, jsou staří lidé, slabí a ku hrobu se chystající, mladé pak pokolení slepé zene se za přinesenou novotou a kárajících hlasův, kdyby se i jaké proti nim povznesly, by jistě nedbali.]

Netřeba snad ani dokládati, že předmětem toho pojednání jsou jen „herci“ starého dobrého rázu, kteříž, odkojeni mlékem domácí národní hudby, slovansky cítí, tisknouce svoje „husle“ na vzrušená hřadra, či objímajíce v dudácké náruči své s nelíčenou upřímností huňatého „kozla“, jehož pouhý zjev kdysi elektrisoval mládež srbskou a ona pod košatými lipami na zeleném drně kol tohoto rohatého miláčka svého pěla, juskala, tančila a vířila o závod s jásající přírodou a plesem polního ptactva!

Rovněž tak i rozumí se, že slovem „herc“ v rádcích těchto budu označovati jen členy onoho starého pluku, jehož řady každým téměř dnem řidnou, ubírajíce se k věčnému odpočinku, aby ustoupily nehodným potomkům svým, o jichž herostratické slávě stala se zde jen potud zmínka, pokud toho třeba bylo, aby se na nynější stav pravých, starých hercův lužických světle poukázalo. Nové pokolení není jednak více slov hodno, jednak jeho duchaprázdnost by nestačila ani více látky podati.

Tím déle však pozdržíme se u lepších jejich předkův. Předvedu zde nejlepší representanty hercův lužických, jak jsem se byl s nimi setkal, při čemž hodlám i jejich nástrojům náležitou pozornost věnovati a zápisek svých použití do té míry, jakou připouštějí meze neodborného časopisu tohoto.

(Pokračování.)

„Herci“, lužičtí národní hudeci.

Z „kapitol o slovanské hudbě národní“.

S nákresy dle skutečnosti a notovými příklady od **Ludvíka Kuby**.

(Pokračování.)

I.

Serbské husle.

alézti nástroj tento a jeho nadšeného herce podařilo se mi již v Khrosčicích.

Rozkošná osada tato leží dvě hodiny na severozápad od Budyšina a zaujímá roztomilou polohu. Mne sem uvedla náhoda právě prvního máje, když příroda následkem pohody ve dnech předchozích počala se rozvíjeti s horlivostí u novorozeňat vůbec obvyklou. Vše, zdálo se mi, ováto bylo svátečním klidem. Později zvěděl jsem, že to nebyl klam, neboť byl toho dne svátek sv. Filipa a Jakuba a Lužičané světi vůbec svátky apoštolské jako zasvěcené.

Vystoupiv z příjemného šera nevelikého lesa, uzřel jsem před sebou půvabný obrázek. Nejprv rozestírala se krásná plochá lučina s nedávně oživenou zelení, se stran omezená mírně zvýšenými rolemi, z nichž některé zastřeny byly již jemnou zelenou vrstvou mladého osení, jiné pak černajícimi se brázdami svědčily o tom, že je pluh nedávno opustil. V zadu zakončen byl zelený koberec skupinou půvabných khrosčických stavení, jejichž šedé střechy protkány byly korunami právě pučících a místy kvetoucích stromův. Z předu pak družině té vládnul vkusný venkovský kostel, tvořící střed malebného pohledu. Zvýšené pozadí zdvihající se na západě pahorkův a modrojasná klenba nebeská opatřily luzný obrázek příhodným rámcem.

Khrosčice jest jedna z význačnějších lužických osad. R. 1885. byla zde založena „svobodná konference srbských učitelův;“ nalezáme zde cíle a pilné „spěvařské towarstvo,“ v jehož přátelském kruhu příjemný večer jsem strávil; zde má svůj statek Kokla-Lisak, srbský poslanec na zemském saském sněmu v Drážďanech; na faře zdejší kaplanuje Fr. Rězak, překladatel naší „Babičky“. Konečně i vzpomínka historická, stručná, ale ponurá, pojí se k osadě této. Byltě zde ve válce třicetileté farář Lebza od Švédův čtvrcen.

Jeví se zde značná zachovalost v krojích ženských. Mužské národní kroje vůbec po celé téměř Lužici zanikly s výjimkou Mužakovského okolí v Pruské Horní Lužici. Za to se zde bavíte pohledem na ladnou drastou (kroj) ženskou, jež vítá příchozího do Lužice, nezřídka i v rodinách inteligentního učitelstva, kterémuž za to přísluší opravdové uznání.

Do popisu kroje se zde pouštět nemohu jednak proto, že bych vybočil z vytknutých sobě hranic, jednak že bych zabředl do obsírných rozovorův, jichž by předmět nutně vyžadoval, neboť jiné jsou kroje obyčejné, jiné jsou kroje družiček svatebních a kmoter, jinak se odívají ženy, jsou-li v šestineděli nebo ubírají-li se ke stolu Páně a opět jinak se strojí, jsou-li v žalobě čili ve smutku. Také by popisování věci těchto minulo se s cílem, jestli by nemohlo býti ku podpoře názoru patričními ilustracemi doplněno.

Podobně jeví se i zachovalost na čistých, z větší části jednopatrových staveních, jichž běloučké stěny proloženy jsou pekně natřenými černými trámy, vodorovně i šourem skříženými se zřetelem na to, aby svislé a vodorovné trámy utvořily na příhodných místech otvory okenní.

A při tom všem jeví se zde také značná uvědomělost lidu, jejímž dokladem jest na příklad jmenované pěvecké družstvo a jeho činnost. Byl jsem účasten jednoho cvičení zpěvního, obesaného prostými boдрými vesničany se zástěrami a v pracovním oděvu, a lze si představit moje překvapení, když ku konci povznesla se jedna z těchto statečných postav a počala srdečnými slovy děkovati nám Čechům za pozornost, jakou jim věnujeme i za podporu, jaké se jim od nás dostává! Kdyby nebyl občan onen mluvil tónem tak dojímavým, byl bych jej podezřívával ze zlomyslného uštěpačství. Přesvědčil jsem se, že to myslil upřímně, ale jestli takovýchto díkův také zasluhujeme, o tom jsem nedovedl dosud rozhodnouti . . .

V této roztomilé osadě bylo mi tedy setkati se s prvním řádným „hercem,“ o jehož dobrém rázu svědčily již v pečlivém pořádku a úzkostlivé čistotě chované „husle.“

Pouhé „husle“ nalézti v Lužici, není žádnou vzácností. Snad v každé osadě lze dosud nalézti nějaký starý exemplář beze strun i beze hráče, popraskaný, rozeschlý a zaprašný, zkrátka v každém ohledu již tak porušený, aby se hodil právem do musea starožitností. Řídčí jest případ, kde vyskytnou se „husle“ spořádané, aby na ně bylo lze hráti. Bývá to v oněch rodinách, kde rodiče zdědili „husle“ po dědovi — herci a dali synka učiti hudbě. Synkovi se brzo „husle“ zprotivily a opatřil si housle obyčejné, u nás obvyklé. Na housle zděděné zabloudí mu málo kdy smyčec, a stane-li se tak přece, odhodí je brzy, nařikaje na jich ječivý tón, omlouvaje se, že se na ně špatně hraje. Ovšem, ale vinou hráče a nikoliv pasivního nástroje.

Třetí konečně případ, kde vedle dobrých zachovalých „huslí“ najde se i dobrý, zachovalý „herc,“ jest dosti řídký a nutno si ho vážiti. Již při prvých okamžicích návštěvy konané u srbského herce, lze poznati, že se přišlo na pravou adresu. Sotva pronese příchozí několik slov o tom, že slyšel cosi o srbských hercích a jejich písních a že by je rád slyšel hráti, počne se herc s důstojným klidem usmívati. Netřeba více slov tratiti; odepne zástěru, v níž pracoval a jde pro husle. Úsměv jeho není holý projev sobělibosti. Nikoliv. Zalichotila mu sice návštěva naše, ale vidí v tom poctu, vykonanou jeho nástroji, jeho písním a rejím (tancům), jemu zdá se to býti mravním vítězstvím hudby národní, jejímž jest horlivým, ač už marným zastancem vůči náběhu cizích novot, strhnuvších vrískavým svým „messingem“ vši mládež, aby hudebním tím jedem otrá-

vily slovanské nitro, zhubily cit a lásku pro vše domácí, umrtvily vrozeného hudebního ducha a nadání ku zpěvu. Proto ochotně sáhne herc po svých huslích, aby splnil přání zvědavého cizince, proto vítá příležitost, kdy mu lze podati na odív umění svoje a svého nástroje, neboť pocituje v návštěvě cizincově zasloužené, ač jen skrovné zadostiučinění za křivdy, jež utrpělo prstonárodní umění tím, že je téměř všichni opustili, aby přilnuli k cizímu.

Osud srbských hercův jest smutný. Brána veřejnosti jest dnes pro ně snad již všady zavřena. Místo nich užívá se při „rejwanju“ („muzice“) houslí obyčejných a srbské visí klidně doma. Jen když padne do srdce hercova teskná vzpomínka na prehlou mladosť, zavzní struny jejich, aby rozechvěné nitro hercovo stišily. Anebo se pojednou sevrou nádra hercova bolestí nad strastným osudem milovaného nástroje; vidí, že prapor jeho dávné slávy dravé cizí větry zedrally v pouhé jazykovité cáry, cítí, jak přívál novot podrývá domácí půdu, tak že konečně i žerď, téměř již holá, klesá a kátí se, aby nepovstala více — a herc opět přivine své drahé husle k srdci, čarovným smyčcem svým opět vyloudí staré, nedbané dnes melodie, aby s nich setřel prach zapomenutí a opovržení a potěšil se ve skvoucí jejich kráse, aby své husle ubezpečil o nezmizelé dosud lásce, věrnosti a oddanosti, čímž by jim rád nahradil to, oč byly cizím vítězným vetřelcem oloupeny —

S hercem khrosčickým jsem se seznal následovně.

Byli jsme právě poobědvali — dva tamní páni učitelé a já —, když bylo zaťukáno na dvěře, v nichž se hned potom zjevila hbitá suchá postava hercova, v levici husle třímající. Byl herc požádán, aby nás navštívil a sděleno mu také, za jakým účelem. Proto přinesl s sebou přímo husle a proto jeho tvář jevila poněkud slavnostní náladu a vnitřní radost.

Potřásl nám všem se srdečným pozdravem upřímně pravící, načez usedl na podanou židli.

Jméno: Michał Pan, stav: krejčí a herc. V Horní Lužici Saské rekrutován byl vůbec pluk hercův skoro výhradně z cechu krejčovského, v Horní Lužici Pruské bylo pak hercovství pěstováno nejvíce „dželačeri“ — nádenníky; čím pak severněji t. j., čím blíže k Lužici Dolní, tím více přenášelo se pěstění národního umění hudebního na sedláky. To lze i dnes ještě pozorovati.

Pan oděn byl prostým svátečním — byla neděle — oděvem, jaký u našeho venkovského lidu lze viděti; není zde, jak už podotknuo, zvláštních krojův mužských.

Započal jsem s ním hovor tím, že jsem mu vylíčil cíl své cesty. Učinil jsem tak proto, abych měl příležitost hned z počátku mu poněkud zalichotiti a tím i sdílnoat a hovornost jeho získati. Účelu svého jsem vskutku dosáhl. Vyprávěl mi, že na husle srbské hraje jenom někdy doma, pro sebe, u veřejnosti hraje toliko na husle „němské“. Tak totiž Srbové odlišují svůj nástroj od houslí, jichž na př. též u nás se užívá. Nerad prý na „němské“ hraje, ale časy prý jsou zlé, člověk se musí „ohánět a chytat všeho“. A jiných huslí se u veřejnosti zde prý ne užívá. Dnes

půjde do Bačona hrát na nešpory, do vesnice asi hodinu na východ vzdálené, neboť hrává na kůru.

Vzal jsem husle jeho do rukou, abych si je prohlédl a nakreslil, při čemž jsem si chtěl i prostonárodní názvosloví napsati. Ukazuje tedy na smyčec, tázal jsem se, jak se tomu říká?

Místo odpovědi usmál se Pan nedůvěřivě, načez pravil: „Vy to zajisté víte lépe nežli já; nemohu věděti, jak se tomu má správně říkati!“ Slova poslední provázal krčným ramenem.

Stýkání s prostým lidem mívá své potíže i v tom případě, když přichází nevzbudil nedůvěru, jejíž krutý následek jest trpný nezlomný odpor lidu, od něhož potom nelze se dověděti buď něčeho anebo pravého opaku. V Lužici lid takový není, naopak vlídně přijímá cizince, všecko rád poví a vysvětlí, a spadá tím do druhé krajnosti. Toho si není vědom, že bychom jej rádi seznali tak, jak se jeví přirozeně a nenuceně dle své povahy a duševní vyspělosti a proto, jsa vrozenou ochotou svojí puzen jíti nám vstříc, chce se vyšínouti výše. A poněvadž naopak cizinec zamýšlí snést se na stanovisko lidu, stává se často, že se minou. To stalo se i zde. Pan nebyl si vědom toho, že chci věděti, jak herci uvyklí nazývati smyčec, anebo lépe řečeno, on byl tak skromný, že nemohl se domnívati, že by názvy jeho hodny byly zapsání. Naopak domýšlel se, že jeho termin jest špatný a proto žádost moje mu byla nepochopitelná.

„Já bych však rád zvěděl,“ namítnul jsem Panovi a spolu zalichotil, „jak tomu říkáte vy, ať je to dobře anebo špatně. Ostatně mohu již předem souditi, že, jak to nazýváte vy, jest dobře, ba nejlepší. Kdož pak může vašemu nástroji rozuměti než vy sám?“

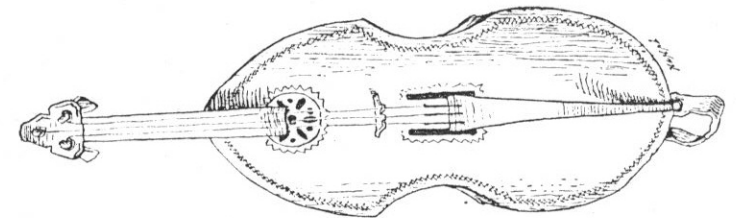
„Nu, my tomu říkáme smók nebo wódžeúe, ale co je lepší, nevím.“

Pochválil jsem mu slova obě, načez další názvosloví jsem již z něho soukal hladce.

Při prohlížení i rýsování nástroje seznal jsem, že se liší velmi značně od houslí „němských“ a že rozdíl ty jeví se též na hře, poněvadž tato na nich závisí.

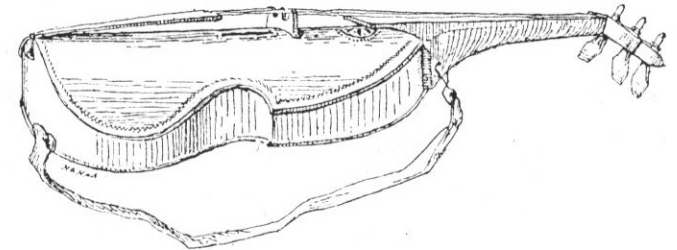
Serbské husle čili husla (první tvar jest obvyklejší) jsou o málo delší houslí „němských“, s nimiž mají ve hlavních rysech společný tvar. Duté rezonanční tělo jest totiž se stran stisknuto a obrys hlavních dvou desek jeví rozdíl pouze tím, že jest jednodušší. Šije se ničím zvláštním nevyznačuje a rovněž i přiřevnění strun. Podstatné rozdíly jsou tyto: 1. Pouze tři struny; nejnižší struna na houslích „našich“, *g* schází. 2. Količky, k nimž jsou struny přiřevněny, nevězí v závitku, poněvadž zde takového není; místo závitku jest ploché prkénko, do něhož jsou količky vetknuty ze spodu. Poněvadž jsou količky toliko tři, má prkénko ono v základě tvar trojúhelníka. 3. Třetí rozdíl týká se hlavních dvou desek, z nichž se rezonanční tělo skládá. Spodní deska jest naprosto plochá. Za to svrchní jest velice vypuklá. Vypuklost ta nesmí se stožňovati se zprohybaností, jakou u desk houslí „němských“, rozmanitě zvluných vidíme, nýbrž dlužno jí rozuměti ve smyslu přesné geometrickém: deska ta může býti považována za část válcového pláště. Proto průmět její, hledíme-li na husle ze spodu směrem podélné osy,

jeví se jako správný oblouk, t. j. část kružnice a sice dosti malého průměru. Kromě toho jeví desky tyto ostrý rozdíl ve vzájemné své poloze. Nejsou paralelní, nýbrž, položíme-li husle na stůl tak, aby spodní deska byla vodorovná, vidíme, že svrchní deska na onom konci, jenž se dle našich představ při hře pod bradou drží, jest výše, odtud pak šikmo klesá pod úhlem dosti značným. Věc bude jasnější, řeknu-li, že podíváme-li se na husle se strany, tvoří obrys svrchní desky (t. j. nejvyšší její body) přímku šikmou, v jejímž svahu pokračuje i šije. Prkénko pak k upevnování količkův, na konci šije přiřevněné, přímku tu láme, jsouc skloněno pod ostřejším ještě úhlem.

„Serbské husle.“

Pohled s hora.

„Serbské husle.“

Pohled se strany.

Husle jsou natřeny vždy světle do žlutohněda tónem jedním a po krajích svrchní desky mají primitivní pásovou ozdobu, složenou z jemných černých šikmě skřížených přímek.

Smyčec nejví nic zvláštního.

Jest-li se mi podařilo dosti jasně husle popsati, bude každému jasno, že jich nelze držeti tak, jako se drží housle obyčejné. Tomu překáží spodní, velice zvýšený konec, jež nelze pod bradou umístiti a kdyby i bylo lze, pak zase obloš svrchní desky činí nemožným husle pod bradou přidržovati; při nejmenším nátlaku by vyklozly. Husle nutno držeti zcela jiným způsobem, k čemuž musí pomáhati i šanda, volně

k oběma koncům huslí připevňena. Způsob ten bude lze sobě představití nejlépe, popíšu-li, jak si herec počínal, chystaje se ku hře.

Naladiv dokonale husle, podržel si nástroj pravou rukou, načež levou paží provlékl šandou; potom toutéž rukou uchopil husle za šiji a přiložil husle — ne pod bradu, nýbrž do prostřed prsou, při čemž vypjal levý loket, aby se šanda napjala a husle více k tělu přitiskla. Pak vzal smyčec do pravé, přetáhnul několikrát různé struny a stál připraven ku hře.

Než-li počne hráti, třeba upozorniti, že husle položeny jsou tak, aby osa, šířkou huslí vedená, svisele dolů splývala, a poněvadž se musí smyčec smykati rovnoběžně s ní, pohybuje se taktéž ve směru svislém, nahoru a dolů. Jinak řečeno: husle jsou přiloženy na hrud tak, aby ji dělily na polovici pravou a levou. Podélná pak osa huslí jest vodorovná, kolmo do prostřed prsou směřující.

Ze všeho viděti, že má nástroj své značné, velmi značné rozdíly vůči houslím obyčejným. A také hudba, kterou podává, jest zcela rozdílná. Nespočívá snad rozdíl ten v jakýchsi příčinách akustických. Kořeny jeho vězí zcela jinde: v duši hercově, v jeho slovanské hudební bytosti. Vezme-li totiž herec do rukou housle „němské“, přenesse se duch jeho zcela do časův nových, vzpomínky na léta mladická, kdy byl pánem všech srdcí, dívčích i junáckých, starých i mladých, — vzpomínky ty zůstanou pohřbeny v temné hloubi nitra a písně národní, jichž jest srdce hercovo živou pokladnicí, opustí jej, přehnou a rozlétnou se na vše strany, jako by se nového nástroje bály. Herci ani nenapadne, aby na němské husle zahrál píseň srbskou. Ale naopak, přitiskne-li na hrud svoje trojstrunovky, své husle srbské, pak rychle slétne se a vrátí rozprehlé ono ptactvo, píseň za písní dere se mu do huslí a zmámený herec ani neví, které dřívě křídla rozepjati! Stojí jako začarovaný ve věci kouzelných vidin, jež z časův dávných zpět se v hlavu jeho vracejí a duši jeho plní, aby vzňaly a obnovily v nitru jeho oheň z dob uplynulých, oheň nadšení a slovanského citu, jímž pak husle jeho hřmí, jásají i pláčou!

To stává se s hercem starým, když mu netřeba vinouti k slovanskému srdci odpornou věc cizí, od nepřátel poslanou, která již blízkostí svou jako led chladí, zaráží a umrtvuje žilobití jeho; tak se změní, lze říci obrodí, okřeje duch jeho, třímá-li v rukou svých své staré, věrné husle srbské!

Tak stalo se i s hercem našim, když smyknav několikrát smyčcem po strunách, přímo se postavil, napjal nohy tak, že tvořily s podlahou pravohelný trojúhelník, (při němž pravá noha byla přeponou), a když zadíav se do strun svého nástroje, počal hráti srbskou „reji“. Smyčec jeho sjížděl a opět se vztyčoval s takovou bystrostí a místy opět umírněností, z huslí jeho linuly se zvuky tak srdce jímající, že se zdálo, jakoby v bezcítěné dřevo byla přelétla jiskra z planoucího srdce hercova, jako by byl nástroji tomu celou duší svoji sdělil. Tak uměl nástroji svému vládnouti, tak dovedl city svoje tlumočiti.

Bylo sice v mém programu zapisování neznámých dosud písní, ale zapomněl jsem na předsevzetí to na dobro a toliko němě poslouchal. Byl jsem cele zaujat. Nepopírám, že hudba ta má své nedostatky, jak

se ani jinak mysliti nedá, ale má za to své přednosti, jichž jinde, na divadle a koncertech, marně snažíme se naléztí. Podává se nám zde něco zcela nového. Je to sice surovina, která nepřišla dosud do továren a rafinad ku „spracování a přečištění“ a není tudíž dosud „vyšším požadavkům“ přispůsobena, ale je to původní a slovanské, a v těchto dvou věcech spočívá ona moc, jež naše srdce neodolatelnou silou jímá a je nepustí, pokud ruka hercova neustane a smyčec jeho neklesne.

Četl jsem a slyšel, že husle srbské mají hlas ječivý, pronikavý, příliš ostrý, a jest mi přiznati, že je tomu tak, — má-li smyčec v rukou člověk, jenž by jej měl míti spíše na zádech. Potvrzuje se zde toliko stará pravda, že vždy více záleží na mistrovi a méně na nástroji. Herec pravý, starý srbský herec podává hudbu plnozvučnou, lahodnou i silnou a uchvacující, pod níž se i chladné srdce rozehřívá a taje. Herec pravého rázu hraje netoliko melodii, nýbrž přibírá také tony na strunách ostatních, pokud toho žádá jeho umělecký vkus a jak dalece to připouštějí hranice nástroje. Tím vzbuzuje případně akordy, jimiž dosahuje plnosti, zaokrouhlenosti a lahody do té míry, aby podal posluchači požitek nezkalený a aby posluchač naopak vyznal, že starý srbský herec byl chloubou Lužičanův, jehož zánikem ztrácí mnoho nejen Srbstvo Lužické, ale Slovanstvo vůbec!

Bývá namítáno, že není čeho litovati, zanikají-li husle a jsou-li nahražovány „němskými“, poněvadž prý se méně dokonalé nahrazuje dokonalejšími. A vskutku třeba pravdě průchod dáti a vyznati, že husle „němské“ jsou dokonalejší srbských, protože předně mají o strunu více, a podruhé, že následkem pohodlnějšího a lepšího způsobu, jakým se drží, připouštějí též dokonalejší hru.

To však je pouhé stéblo vůči balvanu, jež lze na opačnou stranu váhy položití: tou cestou se domácí umění ničí a místo něho cizota přivádí. Zde stává se platným, což už řečeno bylo, že totiž herec, vezme-li do rukou housle „němské“, přestává býti v tom okamžiku Srbem a před vámi stojí bezbarvé dítko novověké „kultury“ anebo lépe řečeno, Němec. Naopak, dejte mu do rukou husle srbské a jest opět Srbem. Zdá se to býti nepochopitelné, ale je to psychologicky přirozené. Ke každému z nástrojův těchto poji se jiný tlum myšlének, představ a tudíž i citův; a poji se tím pevněji, kupí se tím těsněji, čím déle proces ten trval, čím déle se oba tlumy tvořily a rostly. V té míře se však zároveň obě skupiny od sebe vzdalovaly, až se posléze mezi nimi utvořila nepřeklenutelná propast, a jak ostře ji lid pocituje, to projevil už názvy, jakými oba nástroje podělil a jež ukazují diametralnost obou protiv: husle srbské a husle němské

Taková je skutečnost, takový jest následek krutých lužických poměrův. Jako zná v Lužici většina obyvatelův řeč srbskou a německou, tak jest i podobně s hudebníky národními, s „herci“, kteří sice neztratili svoji národní osobitost, kteří však nicméně nemohli ohraditi se proti dávnověkému vnikání cizinských tak dalece, aby jimi z polá proniknuti nebyli. Jedna jest při tom toliko výhoda, že se totiž v nich oba tyto opáčné proudy nespojily a nesmisily, nýbrž obojí stránka oddělena jest, samostatně žije a nezávisle se jeví. Závisí na okolnosti,

má-li se probuditi v herci ta, či ona, a „okolnost“ tato jest — nástroj. Jednalo-li by se o to, zašlápnouti rázem zbytek srbské hudby národní, stačilo by všechny husle spáliti, vyzbrojiti pluk hercův houslemi „němskými“ — a bylo by vyhráno.

Pozorování tohoto zjevu a uvažování o něm jest zajímavo, ač neveselo. Jedna pouze světlá stránka se při tom jeví. Je to tuhost slovanské bytosti lužické, s jakou odporuje nákaze. Nemůže sice odrážeti cizí příboj na dobro a nemůže naprosto zabrániti jeho vniku; nelze-li tedy jinak, otevře mu brány, ale neassimiluje se. Jen touto okolností dá se také vysvětliti, že malý ostrůvek lužický dosud burácejícími kolem vlnami spláchnut nebyl a jen z tohoto pramene lze živiti naději, že se tak ani nestane!

Za to však najisto zanikne národní píseň a hudba. Břehy, na jichž luzích dosud se pestří, ač dosti spoře, květy národní hudby lužické, jsou již hluboce podemlety, toliko domácí nástroje hudební je ještě drží. Ty však úlohu svoji v doslovném znění „dohrají“, jakmile posledního herci zatlačí se oči. Až schladne ruka srbského hudece, oněmi jeho husle a umění národní bude pochováno. Zavzní toliko kdesi ještě ze starého hrdla osamělá píseň; avšak starci a stařeny dlouho žítí nebudou a mláď se neučí ani písni, ani lásce a úctě k nim. Bude tedy zavzněla píseň pouhým náhrobním kvítkem podzimním, jenž posléze sám uvadnuv, na týž rov klesne, zahyne a vpráchniví . . .

V takové a podobné myšlénky vnořila se bezděčně mysl má, když jsem naslouchal hercové půvabné hře. Byl to přirozený následek její neobyčejnosti a zvlátnosti, že po prvých okamžicích rozkoše nadešla doba přemítání, při čemž myšlénka myšlénku stíhala beze všeho ladu, s divokou nepravdelností, poněvadž se rodily jen pod dojmem originelní a překvapující hudby.

Pojednou jsem však byl z myšlének svých vytržen.

Zdá se mi potřebným připomenouti, nač snad čtenář již zapomněl, že totiž v pckoji, kde jsem herce zkoumal, byli přítomni ještě dva páni učitelé. Oni pak to byli, již mimoděk přetrhli nit mojich dum. Podlehliť jako já účinkům hry hercovy, ale v jiné způsobě. Ohnivě a mocně zvuky „srbské reje“ vypudily je ze sedadel. Vyskočili, zajuskali, počali pěti, objali se v náruč, a nežli jsem byl s to z myšlének svých na dobro se vyplésti, již rejdlili kolem mne zmámeného, tančice „srbskou reji“, národní tanec. Okolnosti vykouzly mi před planoucí zraky kousek starého srbského života. Kde Srbové se sešli, tam se pělo, tam byla hudba, tam se i tančilo, pod modravým nebem jako pod šedým stropem, na svěžím drnu jako na sukovité podlaze. Obrázek, na nějž jsem patřil, byl ovšem velmi kusý. Nebylo zde ani dřevěných stěn srbské krčmy ani stínův košatých lip, neviděl jsem nakupených kolem divákův ani půvabného kroje srbské dívky . . .

Sotva mi tento stesk kmitnul hlavou, otevrou se dveře a hle! — náhoda splnila aspoň poslední článek mého stesku. Ve dveřích objevil se křídlatý „bant“, zdobící hlavu kuchařky v národním kroji ubrané, která nám právě přinášela černou kávu. Bylo by ji lze podezřívati, že zúmýslně právě teď vstoupila.

Vlastně nevstoupila. Zůstala ve dveřích státi, udiveně patříc na tančící dvojici rozveselených svých pánů.

Kdyby nebylo předsevzetím mým podávati prostý protokol toho, co jsem viděl, dodal bych, že tančící pár v témž okamžení byl zrušen a sestaven jinak, přirozeněji . . . příběhsnil bych k tomu zcela omluvitelnou v takových okolnostech hádku . . . já však zůstanu věren pravdě a vyznám upřímně, že nestalo se ani jedno ani druhé. A řeknu také proč.

Madlena Renkec — tak se kuchařka jmenovala — byla již stařena pětadesátiletá! Proto také ani moje illuse o starosrbském tanci, plesání a veselí, nemohla býti úplnou . . .

Dozněly tři závěrečné akordy, jimiž herci rádi svoje reje zakončují a nastal klid. Kuchařka, jejíž tvář zatím z údivu přešla v úsměv, postavila kávu na stůl a opět odešla, herc složil svoje husle na stůl a vášniví tanečníci dopřávali, těžce oddychující na měkké pohovce, údům svým potřebného odpočinku. Naprostému klidu však překážela všeobecná rozjařenost, již jsme ulevovali veselými žerty a časem i hlasitým vzájemným smíchem.

Potom jsem přistoupil k herci, abych mu vedle zasloužené pochvaly projevil upřímně svoji radost, kterou mi písněmi svými způsobil.

Usmíval se s patrným uspokojením, při čemž částečné své rozpaky zakrýval tím, že utíral šiji huslí, zvlhlou od spocené ruky. Při započatém pak rozhovoru počal jsem se ho doptávati na národní srbský tanec, již několikráte jmenovanou serbskou reju. Domnívám se, že se neprohřeším, sdělím-li o tanci tom, co jsem jednak z vlastního názoru, jednak z doptávání zvěděl.

„Serbska reja.“* (Z Kułowa.)

Serbska reja jest jediný národní tanec lužický; po své hudební stránce jest čistě slovanský a původní. Toliko s polskou polonézou má částečnou podobnost. Melodie jest tak význačná, svérázná, že kdo

* Here, od něhož jsem reji tuto zapsal, textu neznal. Pravil, že se k ní nepívá.

reji jedinou slyšel, druhou okamžitě pozná. Takt jest tříčtvrteční, dosti volný, tak že lze po případě při něm pochodem kráčet. Co do svedobné a místy směle vedených skoků jest reja ve svém nápěvu velmi pestrá, rovněž jako rozmanitým a barvitým jest její rytmus, plný života a síly. Tu zpěv skok a skok ubírá se v před, zde opět smyká se stupňovitě s tonu na ton; teď zavznívají vážné čtvrtkové noty, a hned po nich následuje chumel třepetajících se rychlých „šestnáctek“ jako hejno škádlicích se vrabčkův.

Se stanoviska výhradně choreografického zdá se mi býti při reji charakteristickým ono místo, kde se tančící páry točí na místě jediném, při čemž se zvláštních tanečních kroků užívá. Aby tancující svého cíle zdárně došli, jest jim zaujati zvláštní postavení. Stojí proti sobě, ale poněkud málo stranou, tak aby zevní strany pravých nohou na sebe zřely. Kroužení na místě pak střídá se s tanečním postupováním v před a v zad, při čemž se tancující ubírají vedle sebe v postavení bočním, držíce se za ruce (on pravou, ona levou). Pak opět následuje kroužení na místě.

Tanec sám jako jeho hudba upadá v zapomenutí a za to naopak dochází povšimnutí ve společnostech městských, takže nížádný na př. budyšínský srbský ples neskončuje se bez srbské reje, jež jeví se tím půvabněji, čím více zúčastní se srbských paní v národním kroji. A seznal jsem ku svému potěšení, že takové ozdoby se srbské reji dostává vždy a v dosti hojné míře.

Pokud se reja pěstuje v lidu, bývá vždy doprovázena všeobecným zpěvem, což ostatně i na plesové parkety bývá přenášeno. Slova jsou z pravidla krátká, jako hudba. Čemu u nás říkáme sloha, tomu zde říkají štučka; srbská reja pak mívá z větší části jen jednu. Hudba není delší, než pokud je třeba k této jediné „štučce“, i v tom případě, je-li tekst výmínečně delší (několik sloh). Bývá však k jednomu nápěvu více příslušných tekstův, po jejichž vyčerpání, aby se dále mohlo tančiti, započne se reja jiná. K závěrku pak připojí hudebníci z pravidla tři zakončující zvučné akordy.

Poněvadž hercům třeba jeden nápěv vícekrát opakovati, což by posluchačům i jim jen nuda působilo, dovolují si nápěv měniti, variovati. Sluší ostatně poznamenati, že ani při prvé „štučce“ nehrají herci nápěv tak, jak jej tancující sbor pěje, nýbrž komplikují jej, podávajíc variaci na thema, jež současně se pěje. Kromě toho variaci tuto formují a přeměňují dále, při čemž však šetří úzkostlivě původního nápěvu, snažíce se, aby pouze v jeho duchu změny se děly. Herci neobtěžují umělecké své svědomí, které jest velmi jemné, nikdy hříchem, aby porušil nápěv původní, jenž klade meze hudcově hudební tvořivosti a fantasii. Následkem toho sluší řadu dobrých vlastností srbských hercův rozmnožiti opět dvěma: předně bystrovtipem a obrazotvorností, jež herce na jedné straně pudí rozvíjeti píseň dále v nové útvary, a podruhé uměleckou rezervou, s jakou dovede bujnou tvořivost svoji krotiti, aby nové utvořené melodie nebyly ničím více, než pouhými variacemi a nápěv původní aby nepřišel tudíž k úrazu.

Vypravování své o reji ukončil herc povzdechem: „Škoda těch krásných reji! Lidé jich už nemilují, zapominají na ně. Dříve bylo jinaké a reja tančila se skoro ustavičně. Nyní se ale vše hrne slepě za cizotou. Škoda, věčná škoda!“

Po slovech těch chystal jsem své notové zápisky, abych si některé z neznámých dosud reji zapsal. Za tím účelem požádal jsem herce, aby dotyčné exempláry opakoval. Prání mé bylo splněno a já počal zapisovati.

„Vy tu reji dybkujete*?“ otázal se mne herc, když byl prvou reji přebral.

„Ovšem.“

„Toho není třeba; mám doma knížku a tam jest již zapsána. Je tam mnoho reji.“

Při zprávě té jsem se pozastavil a po nedlouhém rozmýšlení a ještě kratším rozhovoru poprosil jsem herce, aby knížku přinesl. Ochetný hudec ihned odešel.

Byl jsem velice dychtiv na slíbenou knížku nevěda, čeho se do ní nadíti. Možná, že takovýmto pohodlným způsobem získám slušný materiál, možná však také, že výsledek bude opačný.

Nepokoje, který mi způsobila zvědavost moje, byl jsem zbaven způsobem velmi příjemným. Bylatě právě vešla do vnitř stará kuchařka, aby šálky od černé kávy odnesla. Počal jsem s ní hovor svůj otázkou, ráda-li tančovala srbskou reji?

„Velmi ráda,“ odpověděla se čtveráckým úsměvem.

„Dovedete-li některou též zpívati?“ ptal jsem se dále.

Zavrtěla šedou svojí hlavou: „To nevím. Zнала jsem mnoho reji, snad všecky, co jich na světě bylo, ale pozapomínala jsem je, snad všecky.“

Odpověď tato vzbudila ve mně naději, že snad bude lze od staruchy vylákati některou reji. Z té příčiny jsem jí popřel možnost, aby vše zapomněla, na kterážto slova se ostýchavě usmála, omlouvajíc se svým stářím. Než právě těmi slovy mi ukázala pravou cestu, po které jistě cíle svého dojde. Chopil jsem se její omluvy a vysvětloval jsem jí, že staré srbské písně, jež jsem přišel v tyto kraje sbírat, neznají mladí lidé, pachtící se po novotách, nýbrž jen šedi starci a stařenky. Jestli od těch bych ničeho nezapsal, pak již od nikoho na světě. K tomu přidrobil jsem něco medových pochlebenství — a odpor byl zlomen. Utřela si svráskatělé pysky, kol nichž stále dlel jakýsi utkvělý úsměv, načež se zabrala do zaprášeného haraburdí starých svých pamětí, pátrajíc a hledajíc, jestli se tam ještě něco v celistvosti zachovalo.

Vůbec seznal jsem u lidu srbského vlastnost pro sběratele písní velmi výhodnou. Lid zpívá dobře. Nelze ovšem jinak ani býti, než-li že se v prvém okamžiku, když bývá požádán, poněkud zarazí, ale překážkou zde není nedostatek dobré vůle, nýbrž jenom ostych. Ten pak se lehko několika lichotnými slovy odstraní. Důležité jest, že pěji před cizincem dobře, že hlas svůj nemění, aniž podléhají trémě. To jest veliká výhoda, se kterou nelze se setkat všady. Slovácký pastýř na příklad nepočne zpívati před cizincem za nic na světě a jen zřídka kdy

* Dybkovač — noty psáti.

podají se uzavřítí kompromis toho způsobu, že buď posluchač nebo zpěvák odejde schovat se do křoví, do příkopu nebo za plot. Pak teprv počne zpěv, ale takový, o nějž nikdo nedbá. Zpěvák jest poněkud rozechvěn, kromě toho má nejpřímnější snahu, která jej svádí téměř ke křiku, neboť myslí, že jen tenkrát zpívá dobře, když se mnoho namáhá. Proto zpívá silně a rychle. S takovými potížemi jsem se však v Lužici nesetkal.

Dokladem jedním slov těch jest i staříčká kuchařka, jež konečně ve své staré paměti vyšťárala následující roztomilou reji, kterou svým pěkným, ač jako nitka tenkým hláskem velmi dobře zazpívala. Reja dobře hodila se k jejím šedinám:

Starej budžemoj (budeme, dual),
šěrej budžemoj,

ženje (nikdy) vjaezy rejwač (tančítí) njeb'džemoj (nebudeme)!

Případnost veršův těch jakož i způsob, jakým je staruška zazpívala, způsobily, že jsme všichni posluchači jali se upřímně tleskati, což ovšem zpěvačku téměř pomátlo.

Příchodem hercovým byla zábava naše s kuchařkou přerušena, moje pozornost pak obrácena zcela na starou knížku ležaté osmerky, v níž jsem nalezl 33 reje, z největší části dosud neznámé. Nápěvy byly vesměs nadmíru zajímavé. O vzniku knížky té nedovedl mi herec nic povědět a nepamatoval se vůbec, jakým způsobem se dostala v majetek jeho rodiny. Patrně staré dědictví.

Ačkoliv jsem ve sbírce té našel některé známé reje zcela správně zapsané, chtěl jsem se přece přesvědčiti zevrubněji o hodnověrnosti zápisek. Poněvadž herec tvrdil, že je zná vesměs na paměť, požádal jsem, aby některá čísla zahrál. Žádost má byla splněna. Při hře sledoval jsem zapsané nápěvy a seznal jsem, že jsou zaznamenány tak, jak je herec hrál. Prosil jsem tedy herce, aby mi sbírku půjčil k volnému použití, k čemuž s ochotou největší svolil. S nemalým uspokojením schoval jsem pečlivě starou knížku do své brašny.

Radost moje ze šťastného lovu však byla brzo zkalena smutnou zvěstí hercovou. Když jsem totiž získané zápisky strkal do svého tlumoku, poznamenal herec:

„Měl jsem ještě jednu takovou knížku a tam bylo na pět set rejí zapsáno —“

„A kam se poděla?“ přerušil jsem herci nedočkavě řeč.

„Shořela mi, když jsem posledně vyhořel. Lituji toho velice.“

Ovšem — pět set rejí! Kdo by nelitoval! Zpráva pokalila všechn můj rozmar, ježž zdar toho dne tak krásně do růžova byl zbarvil. Ku konci tázal jsem se ještě, kde se srbské husle hotovily a kdo je pracoval?

Dostalo se mi zprávy velice kusé. Kdo je pracoval, to vůbec povědět nedovedl. Prodávali prý je ve Welečině (Wilthen, jižně od Budyšina), a též i Hitzke v Ralbicích (severně od Budyšina) mívál je na skladě. Více jsem nezvěděl.

Pak se podíval herec na hodiny a sdělil s mrzutou tváří, že jest již čas, aby se ubíral, nemá-li zameškati nešpory v Baconu. Zpráva ta byla

mi, rozumí se, nejvýš nemila . . . Bohužel nebylo možno herce zdržeti, poněvadž opravdu nezbyvalo mu zbytečné minuty. Nieméně nedovedl jsem se přemoci a požádal jsem milého hudece, aby, možno-li mu, potěšil nás aspoň jedinou ještě rejí, na rozloučenou!

Pohlédl rozpačitě na nás, pak na hodiny, načež se zahleděl na chvíli do huslí. Bylo viděti, že v něm zápasí různí živlové, povinnost totiž s náklonností, kterou luul ke svým huslím. Posléze se ukázalo, že zvítězily — husle.

„Eh, co!“ zvolal rozhodně, „ať už zmeškám nebo ne!“ a popadnuv při těch slovech husle, prosmykl stuhou obratně levou paží, přitisknul, napjav loktem stuhu, husle na ňadra a již sršely tóny z prostého nástroje jako jiskry ze žhavé výhně. Zavzněly mi tu ještě jednou čarovné zvuky srbské reje a padly do rozechvěného srdce, kde se hluboko zaryly, aby se mi učinily nezapomenutelnými . . .

Smutně podával jsem při loučení ruku herci khrosčickému, děkuje mu za překrásnou chvíli, již jsem s ním ztrávil a přeje mu zdraví, aby svazek věrného přátelství mezi ním a huslemi ještě dlouhá léta potrvál! Já pak byl nucen slíbiti, že zavítám-li ještě jedenkrát do Lužice, do brého herce vyhledám a navštívím.

Přeju si ze srdce, abych slib ten splnití mohl.

* * *

Wěrowanské husličky, o nichž by vlastně v této části mělo býti pojednáno, dojdou zmínky až v části třetí při dudách, poněvadž se jen vedle dud vyskytují; samostatně se nástroje toho vůbec neužívá.

(Dokončení.)

Vesnické posvícení

v „poesii“ předešlého století.

Podává Pavel Albieri.

Posvícení a poesie! Skoro zdá se na první pohled, jako by to šlo špatně dohromady, ale skutečně se to jenom zdá! Neboť proč by se poesie nezmocnila tak vděčného předmětu, který hraje v životě venkovském tak velikou úlohu? Možno-li opěvati básníkům dojemné Vánoce, tklivé Velikonoce, veselé Letnice, nádherné Boží Tělo atd. atd., proč by nemohli také zapěti o největším svátku vesnickém, na který se kde kdo po celý rok těší, který trvá při nejmenším celé tři dny — déle než všechny svátky ostatní — při němž musí býti vše, co hrdlo ráčí, jenž zjevuje se bujně chaze již na dlouhý čas předem ve snu a jehož vzpomínka potrvá pak rovněž dlouho?!

„Herci“, lužičti národní hudeci.

Z „kapitol o slovanské hudbě národní“.

S nákresy dle skutečnosti a notovými příklady od **Ludvíka Kuby**.

(Dokončení.)

II.

T a r a k a v a.

moleř, pojednává ve zmíněné z předu sbírce o národních lužických nástrojích hudebních, praví: „Skoro už jen okolo Mužakova lze naléztí třístrunné housle, tarakavu, měchavu a kozla v původní platnosti.“

Poněvadž pak jsem našel husle srbské, ačkoliv cesta moje do Lužice o padesát skoro rokův později konána byla, již při prvých krocích, což mne ostatně nemálo a radostně překvapilo, doufal jsem, že i ostatní nástroje shledám a rovněž i jejich herce seznám.

Dudy, a sice obojí druh, jsem našel opravdu, ač už jen v okolí Mužakova, jak Smoleř udává. Leč po tarakavě — jsem se marně všady doptával. Na mnoze jména nástroje toho ani neznali, jinde nástroj byl znám, ale užíváno jiného názvu: *stara serbska piščel*, avšak tarakava sama nebo dokonce její herc jako by byli s povrchu zemského zmizeli! A skutečně se tak stalo. Tarakavy více není a pokud se týče jejich hercův, promluví o nich doleji.

Pátrání moje nebylo zcela bezvýsledné, ale také nikoliv uspokojivé; jednu tarakavu jsem přece uhlídal, ale — nebyla celá. Snad to byl vůbec poslední eksemplar onoho nástroje!

Zlomek ten jest majetkem Nekelice, největšího sedláka ve vsi Kułowci, ležící při samém městečku Kułowě v jihovýchodní části pruské Horní Lužice. Obě osady odděleny jsou toliko mostem, pnoucím se přes historickou říčku Halštrov.

Nekelic zdědil tarakavu po nebožtíku Hančovi, nádenníku, jenž na onen nástroj „pískal“. Nynější majetník toho umění postrádá, a proto také tarakava byla pohozena, zanedbána, až se posléze polámala a některé části její ztratily.

Když jsem byl Nekelici přání svoje sdělil, rozeběhli se všichni po celém hospodářství a sháněli tarakavu, o níž pouze věděli, že někde jest, ale kde, bylo všem tajno. Posléze snášeli kousek po kousku, jež jsme ihned sesazovali; ale věc nejdůležitější, totiž onen přístroj, pomocí něhož se zvuk tvoří, scházela a hospodář prohlásil, že jí už děle postrádají. Bylo mi tedy spokojiti se pouhým zlomkem.

„Tarakawa“ anebo „stara serbska piščel“ jest tvarem svým podobna klarinetu. Dlouhá jest 54 cm a poněkud tenčí zmíněného nástroje. Také

tvár jest jednodušší; jestiť to roura prostě a hladce vysoustruhoaná. Že spodní konec jest trychtýřovitý, netřeba dokládati. Nátěr jest černý, jako by se napodobovalo ebenové dřevo. Na několika místech jest nástroj obeplat — snad více pro ozdobu než pro pevnost — mosaznými žlutými proužky, z nichž poslední lemuje nálevkovitý konec tarakavy. Kdežto tvarem jest tarakava podobna klarinetu, připomíná přístrojem, v němž se zvuk tvoří, hoboe. Část tu nebylo mi lze seznati, pročť mi nezbyvá než uvéstí slova Smolefova, jímž vůbec popis nástroje toho doplňuji: „Nástroj opatřen jest 13 dirkami, pomocí jichž se tóny snižují nebo zvyšují; 9 seřádeno jest v jedné přímce, 4 pak jsou stranou. Dřevěná roura tarakavy složena jest ze tří částí, z nichž prvá opatřena jest čtyřmi, střední šesti a poslední nálevkovitá část třemi dirkami. Zde se nachází ostatně na samém konci ještě jeden otvor, nikoliv ale za účelem akustickým: jím provlékne se stužka, aby bylo lze nástroj zavěsiti. Vlastní přístroj, v němž zvuk se tvoří, sestává z knoflíku, vyrobeného z tvrdého dříví. Opatřen jest čípkem, jenž do přední části roury zasazen jest. Knoflíkem a čípkem proniká úzký kulatý otvor, obložený uvnitř mosazným cylindrem. Cylindr tento vyniká poněkud ven a zde vkládá se do něho krátká, podobně jako u hoboe upravená rourka, jež působí pronikající a ječivý tón, jímž se onen nástroj vyznačuje.“ K tomu podotýkám, že tato posledně dotčená rourka hotovila se z rákosu a že k tomu bylo užíváno — jak mi v Kulowě sdělili — rákosu skoro výhradně z nedalekých močálův, poněvadž prý byl nejlepší, nejvhodnější.

Tarakava.

Co se způsobu a podstaty hry týče, jakož i hudebního uspořádání zvukového materialu, jímž tarakava disponovala, o tom se Smoleř nezmiňuje, já pak ničeho nevěděl, poněvadž se mi nepodařilo naléztí člověka, jenž by na nástroj hrál. Konečně bylo by lze aspoň z částky poučití se o tom z dobrého, sporádaného nástroje — ale ani ten nedopřála mi náhoda vypátrati.

Brzký zánik tarakavy zaviněn byl klarinetem, jenž počal záhy s prospěchem nástrojů tomu konkurovati. Herci vyměnili tarakavu za klarinet, jenž však přestal býti od těch dob cizím instrumentem a konal takové služby hudbě domácí jako tarakava. Neboť herci se nezměnili; vystřídali pouze nástroje.

Proto také zmizel jen nástroj, nikoli ale hudebníci; ti zůstali, ale nelze je více nazývati tarakavisty, nýbrž klarinetisty. Leč oni náležejí k domácímu typu lužických národních hercův, neboť program jejich zůstal týž: národní písně, národní hudba. O tom svědčí jejich osud: i oni vymírají. Nynější, novější klarinetisté jsou osoby podstatně rozdílné,

cizotou nasáklé a cizotu rozsévající a proto nemají se stanoviska etnografického jiné zajímavosti, leč jako škůdcové a ničitelové umění domácího.

S hercem klarinetistou starého druhu jsem se seznámil v Kulowě. Byl to Petr Mróz, nádenník, stařec skoro sedmdesátiletý, s mlékem na hlavě; leč lice jeho zářily zdravou jasnou červení, oko honosilo se dosud mladickým leskem a paměť a svěží mysl podávala doklady své neporušenosti nepřetržitou hrou, recitováním tekstův a pěním písní, což svěží stařec bez nejmenší únavy konal od samého rána do noční tmy.

Zapisuje od něho melodie, postřehl jsem i u něho značné hudební nadání a kromě toho i vlastnost všem hercům společnou a výše již vytknutou. Je to snaha po neustálém variování původního zuění.

Připojuji zde příklad, aby bylo lze přirovnati nápěv zpívaný s nápěvem hraným.

„Serbská reja.“ (Z Ralbic.)

Nápěv zpívaný.

Nápěv hraný na „husle“.

Třeba podotknouti, že z jediného příkladu nelze seznati důkladně a zevrubně způsob a povahu variování lužických hercův. Studium takové bylo by široké a zajímavé, ale zde konati je bylo by nemístné. Jen tolik ještě dodám, že následkem zmíněné okolnosti vyskytují se u lužických národních písní dva nápěvy: jednoduchý zpívaný a složitější hraný. To má místo všady, u všech národův, kde bylo užíváno nástrojův při pěstování prstonárodní hudby.

Poněvadž pak tato variace jest pouze následek živé hudební obrazovnosti hercovy, jeho tvořivosti a touhy po neustálých změnách, jest

¹ nyní, ² kteréž tlučou, ³ není hůře, ⁴ žádnému muži, ⁵ než, ⁶ chudému sedlákoví

patrně, že ani ona není cosi nedotknutelného, naopak podléhá změnám, jako nápěv původní. Tatáž příčina, jež byla podnětem její vzniku, stane se její zhoubkyní, již padne za oběť. Na zříceninách pak buduje neunavná fantasie hercova tvary nové, z čehož plyne, že píseň a hudba národní není nic absolutního, pokud jest živým organismem. Nedotknutelným předmětem stává se tehdy, když ji etnograf konservuje tiskařskou černí, ve kteréžto podobě pak připomíná — pouhý mrtvý preparát. Ten se sice lehčeji a pohodlněji pozoruje než píseň živá, poletující hravě jako motýl s květu na květ a měnící podobně jako tento barvitost svoji dle paprskův nálady duševní prstonárodního pěvce — avšak nenahradí nikdy skutečnost. Také z toho patrně, že nám noty nikdy nejsou s to podati náležitý, důkladný a věrný obraz tohoto umění, poněvadž nelze každý druhotvar písně zachytiti. A kdyby se nám to podařilo, pak se ptejme, kolik jich předcházelo a v zapomenutí upadlo?

Málem bych zabočil v kapitulu zvláštní, veleobsáhlou, týkající se charakteru národní písně a hudby vůbec. Já však chtěl podati z ní jen tolik, čeho žádá vlastní náš předmět: poukázati na povahu kvy srbských starých národních klarinetistův, čímž chudou tuto kapitulu uzavírám.

III.

Dudy a „wjerowaňske huslički“.

Cesta moje po Lužici blížila se ke konci, geografický plán a program byl cele vyčerpán až na jedinou stanici — a po dudákovi ani stopy! Již jsem se domníval, že všechno slídění moje v tom směru bude marno jako při tarakavě, naděje hasla jako plamének nad lampičkou, již se oleje nedostává, než přece neuhasla zcela. Zbývala mi jediná ovšem osada, ta však se nalézala v krajině v národopisném vzhledu v celé Lužici nejzachovalejší — a tato okolnost způsobila, že jsem přese všechn dosavadní nezdár nepřestal doufati.

Byla to východní končina oné části Lužice, jež dělí Horní Lužici od Dolní a která proto také nazývá se pomjezny nebo namjezny kraj. Téhož názvu dostalo se i zdejšímu dialektu, jenž tvoří přechod mezi nářečím hornolužickým a dolnolužickým. Východní polovina tohoto kraje jest zarostlá neobyčejně rozsáhlými bory, což zajisté nejvíce působilo k tomu, že zdejší lid vůči ostatním Lužičanům poměrně nejlépe zachoval svoji individualitu, své zvláštnosti. Do zdejší krajiny a sice do vsi Slepá (nom. Slepó), jakožto nejlepšího její representanta, chystal jsem se odebrati.

Když mne v dolnolužické vesnici Košebuzi vedla cesta na nádraží, abych odtud jel do Slepá, byl jsem pouze jedinou věcí jist: jestli ne-naleznu dudy v dotyčné vesnici nebo okolí (které se dle města Mužakova nazývá „Mužakovským“), pak najisto vymřel slavný rod dudákův lužických a kouzlaplné nástroje jejich stichly na věky. Touto myšlénkou a jejím rozborem jsem se zaměstnával cestou na stanici neustále, ona jitrila mysl moji, plnila mne nedočkavostí, lačněl jsem po jistotě a tak

bezděčně přiostril jsem kroky svoje a dříve dospěl skrovničkého nádraží tamního, než jak jsem očekával. A mimovolného chvatu toho jsem nelitoval.

Pokladník železniční, podáváje mi lístek, poznamenal s úsměvem: „Do Slepého? Toť moje rodiště!“

Netušil, jak mi poznámkou tou přišel vhod! Poněvadž jsem byl jediným pasažérem a času dosti vybývalo, utkali jsme se v rozhovor, jemuž jsem byl velice povděčen. Zvěděl jsem, že nejen ve Slepě, nýbrž i v okolí jest dosti dudákův, z nichž každý opatřen jest nejen „měchawou“, nýbrž i „kozlem“. Když jsem po chvíli odjížděl s kvapícím vlakem, patřil jsem se zálibou do svých zápisek, a pročítal s radostí řadu dudáckých adres, jichž se mi od laskavého pokladníka dostalo. Dvě adresy týkaly se přímo Slepá. Rozumí se, že tesknost moje, vzbuzovaná obavou, že ani na poslední své stanici s dudákem se nesetkám, byla ta tam a naopak radostně vzrušená mysl předhonila hbitý parostroj, snesla mne jako anděl Habakuka ve Slepě a doprovázela do chat slepjaňských dudákův, s nimiž jsem se v duchu bavil tak zaujatě, že mne konduktérovo zvolání „Schleifa“! (Slepó) jako zdánlivě brzké překvapilo.

Slepó jest osada plná zajímavosti a půvabův, jež by mne zajisté jako Tomana do sítí svých zavlekly a zřetel můj od vlastního cíle těchto řádkův odvrátily, kdyby právě hojnost jejich nebyla zavdala podnět ke stati zvláštní. („Ve Slepě. Národopisný obrázek. V Osvětě 1888.)

Ačkoliv jsem do zdejší osady přibyl již téměř za šera, tak že, nežli jsem našel hospodu a rádně povečeřel, nadešel skutečně večer a rozestřel onen známý a ve stylistice již příliš obnošený „temný plášť svůj“ po krajině, přece hodlal jsem ještě toho dne navštívit některého z dudákův. Jednak mne k tomu pobádala nedočkavost, jednak i důvod rozumový. Snad nezapomněl čtenář na to, že jsem už výše sdělil, že totiž ve zdejší krajině jsou „gerci“ (zdejší dialekt nemá *h*, nýbrž *g*, proto: *gere*) „burové“, totiž sedláci (z něm. Bauer). A poněvadž byla právě vesna, nejkrásnější májová pohoda, soudil jsem, že v této době jest dudákům hleděti si především hospodářství, jež vyžaduje v tomto období neustále jejich přítomnosti v poli a chvíle odpočinku jediné večer nastati může. Očekávati od srbského lidu, že k vůli cizinci zanedbá své hospodářské práce v nejkritičtější téměř chvíli jarní, bylo by při vši osvědčené jeho ochotě a službovolnosti přece jen přílišné. Proto z obavy, abych neztratil i příští den, odepřel jsem si kousek pohodlí, jež mne znaveného vábilo k časnému spánku a začal jsem se u hostinského doptávati na zdejší dudáky.

Za nedlouho krácel jsem po boku kolébavého staříckého krčmářova otce k Bolovi dudákovi, naslouchaje rozvlácnému vypravování, obvyklému u starých lidí. Vetchý děd sám se mi nabídnul, že mne k příteli svému dovede a poněvadž jsem mu ochotu jeho oplácel vděčným posluhačstvím, s jakým jsem sledoval vypravování starých jeho pamětí, chtěl toho dokonale využítkovati; proto nemile ho zajisté dojalo, když jsme po nedlouhé chvíli stanuli před šerým plotem, obepínajícím a ohražujícím vůči návsí Bolovo hospodářství.

Z vypravování starcova, jinak dosti zajímavého, sem patří jen menší část, totiž ona, která se následkem mnou kladených otázek dotýkala

dudákův. Zdejší dudáci jsou dva: Bola a Domil. Tento jest mladší, asi čtyřicátník. Nežijí spolu jakožto konkurenti v poměrech nejdůvěrnějších, ač jsou příbuzní, ale také nedojde nikdy mezi nimi — díky staršímu umírněnému a jak jsem seznal, nad míru spořádanému a úcty hodnému Bolovi — k žádným zevním roztržkám a hádkám. Též jsem později seznal pravdivost starcových slov, jimiž stavěl Bolu nejen v mravním ale i v hudebním ohledu výše. Sympatie starcovy klonily se tedy k Bolovi a také mně, kterýž jsem měl příležitost s oběma osobně seznámiti se, dobrácký Bola již při prvním setkání daleko milejší byl vůči Domilovi, jehož chladný obličej zdál se místy i nedůvěru jevití.

Všedse do dvora, postřehli jsme temnou postavu. Byl to sám Bola. Z dlouhého nástroje, jež v ruce držel, seznali jsme, že upravuje jistou beztvárnou, nepříjemně páchnoucí látku. Poznav starého krémáře, odhodil vidle, otřel opatrně ruku o kalhoty a přistoupil k nám se srdečným „witajée“, čemuž dodal důrazu upřímným stisknutím rukou.

Stařec jal se mu sdělovati vše, co o mé osobě i účelu cesty mé zvěděl do té doby, a poněvadž se to díti mělo na širokých poněkud základech, převzal jsem šetrně vřetenou jeho vypravování a stručně jsem je dokončil. Seznav Bola, že se věc nedá rychle vyřídit, pozval nás tedy vnitř do chaty, kde nás uvítala manželka jeho.

Při skrovném svitu kahánce, jehož paprsky byly lačně pohlcovány šerými trámcí dřevěné světnice, seznal jsem prostý Bolův kroj. Plochá čepice, již pověsil při vstoupení svém Bola na stěnu, modrá krátká kazajka, režné spodky a trepy se dřevěnými podešvy bylo kromě ukryté košile vše, čím se odívala neveliká střídá dudákova postava. To jest všední kroj vůbec všeho mužského pohlaví ve Slepě.

Pohládív si temné dosud kadeře své, vyzval nás, bychom se usadili, načež s rozpačitým úsměvem počal mi klásti otázky, aby jasně pochopil účel návštěvy a přání mého, neboť příchod i žádost moje tak ho překvapily, že se nezdál slovům mým věřiti.

Mezi řečí se zalíbením hleděl jsem do přívětivé oholené tváře, již vlastního výrazu dodávaly černé oči, přátelsky a radostně na nás oba pohlízející. Obličej, ač byl spíše sporý než plný, jevil pěkný ovál, jakým se vykazují typy slovanských tváří.

Otázkami svými zjistil si tedy Bola, že chci poznati jeho nástroje, jeho způsob hry a konečně jeho písně, které bych rád i zapsal. Že bude nejlépe, navštíví-li mne v pokojíku mém v hostinci, v tom shodovali jsme se oba. Nadešla otázka, kdy se má tak státi? Ponechal jsem volbu dudákovi, poukázav ho, že můj čas jest prázděn zcela a určen jen zdejšími dudákům.

Bola byl v rozpacích. Zahleděl se do země, načež podrav se za ušima, mrzutě pravil, že zítřejšího dne jest mu stále jezdit až do tmy na pole s mrvou, a s patrnou obavou konečně dodal, že by ještě toho večera byl ochoten ke mně zajíti.

Větší radost mně dychtivému nemohl způsobiti, než posledním návrhem. Ustanovili jsme se tedy: dnes a zítra večer.

„A co mám s sebou vzít?“ pokračoval dále ve svých otázkách.

„Máte kozla a měchavu?“

„Mám obojí a kromě toho klarinet a malé fidele.“

„Jaký to nástroj — malé fidele?“ tážu se udiveně, poněvadž mi název ten byl zcela novým, o kterém jsem se ani ve spise Smoleřově nedočetl.

„Také se tomu říká,“ vykládal gerc rozpačitě a opět s malým zdarem, „malé husličky“.

Opět jsem ničeho nezvěděl. Dudák to zpozoroval a proto rychle dodal: „Nejčastěji se u nás říká: wjerowancké husličky. Neznáte-li je, lehká pomoc.“

Pak rychle odkvapil do síně a ze síně do komory, odkudž přinesl jmenovaný nástroj, který vzbudil nad míru moji zvědavost.

Nejpodivnějším mi bylo, že jsem se o něm ničeho nedověděl ze statí Smoleřových, jenž důkladně otčinu svoji znal. Poněvadž se zde patrně o nějaký zvláštní nástroj jednalo, byly dvě možnosti. Buď je to nástroj domácí, národní, tudíž dávno již užívaný a Smoleřovi neznámý. Anebo je to cizí naplavený nános z doby poslední, nejnovější. Tomuto druhému případu odporovala však okolnost následující. Zdejší krajina „Mužakovské okolí“ vyznačuje se právě tou ctností, že cizím větrům, přinášejícím símě novot a ničícím vše, co na domácí půdě vypučelo, dosud nejstatečněji odporovalo, k čemuž ovšem posloužily velmi dobře zdejší lesy. Proto také každá novota až v poslední řadě zabloudí do zdejších borův a i tuto nedobytnou půdu opanuje. Následkem toho byly by se mi „husličky“ naskytly již v jiných končinách a nikoliv až ve Slepě. Lze tedy pokládati husličky za nástroj domácí a starý, jenž náhodou žádného povšimnutí dosavadních etnografův lužických nedošel.

A doměnce té chvátá dodatí pravdivosti ještě jiná závažná okolnost. Byl jsem zvědav, co značí adjektivum „wjerowancké“, ačkoliv mi význam slova „wjerowanje“ (t. j. sňatek) znám byl. Uvítal jsem tedy dudáka, jakmile, vraceje se, ve dveřích se zjevil, otázkou, proč nazývají se „wjerowancké“?

„Poněvadž se na ně hraje toliko při „wjerowanju.“

Zvěděl jsem dále, že užívání jejich jest ještě více omezeno. Lze na ně hráti sice toliko při svatbách, ale i to jen tenkrát, jsou-li doprovázeny dudami. Vyskytnou-li se tedy kdesi u veřejnosti malé husličky, pak stojí vedle nich nezbytně dudák a jásavý shluk rozjařených svatebníkův. Mají tedy husličky své zvláštní, velice význačné a významné postavení, odnáší se k nim tradice mocných, pevných a hlubokých kořenův, které se neutvoří přes noc, nýbrž které musí mohutněti po dlouhá léta.

Tomu dále nasvědčovala i odpověď Bolova na otázku: jak dávno se již tohoto nástroje užívá? Dudák odpověděl: „Nevím, nepamatuji!“ A proto vyslovená domněnka nabývá váhy a značné pravděpodobnosti, ba téměř jistoty.

Když mi dudák konečně podal nástroj do ruky, i tu ještě nový doklad vyskytnul se pro vyslovenou hypothesu. Husličky jsou totiž trojstrunné jako „husle srbské“.

Na základě této úvahy dovolil jsem si hned s počátku uvéstí nástroj tento v řadě lužických národních nástrojů, jež se tímto o jeden rozmnožily.

Popis tohoto nástroje nevyžaduje mnoho místa. Jsou bez mála poloviční velikosti houslí obyčejných; jako housle dětské. Tvar jest týž jako u houslí „němských“ a jedinou výjimku tvoří ploché prkénko k zasazení količkův, zastupující podobně jako u „serbských huslí“ závitky, zdobící housle obyčejné. Nejpodstatnější vlastnost jest trojstrunnost. Strun užívá se obyčejně kovových. Dřeva ponejvíce javorového, někdy však i ořechového nebo bezového. Poněvadž jest resonanční tělíčko rozměrův praskrovných, jest zvuk husliček velmi ostrý, pronikavý. To však jim není na ujmu. Zulámeť a zmírní ostré hrany jejich zvuku houpavá klidná hudba dud. Ba lze říci, že vlastnost ta jest na místě, poněvadž se spojují dva nástroje v tom ohledu opáčně; výsledek takové kombinace musí tudíž býti soulad, zaokrouhlenost, harmonie. A také mi bylo se o tom později přesvědčiti.

Prohlédnuv si tedy husličky, odevzdal jsem je zpět dudákovi, žádaje, aby je určitě vzal s sebou.

Potom se Bola omluvil, že mu následkem některých nevyhnutelných prací nelze ihned jíti, že však o půl desáté dostaví se se svými nástroji, načež u mne setrvá, jak dlouho budu si přát.

Pln radosti vracel jsem se zpět. „Objevem“ svým byl jsem cele zaujat, tak že ubohý můj průvodčí marně se namáhal upoutati mne jako dříve svými nepsanými anály. Viny na mne nebylo, trestuhoden byl jedině dudák a jeho instrumenty.

Doma uchystal jsem si papír, péro a inkoust a vůbec všemožné pohodlí, jaké při podobných exkursích bývá tím řídcí, čím více jest žádoucí a vítanější. Potom jsem trpělivě čekal dudáka.

Nedlouho po udané hodině ozval se na chodbě klapot dřevěných „podešvů“, do něhož se mísil zvuk obyčejné obuvi jakési druhé osoby. Zafukáno — dvěře se rozevěřely — a do pokoje vstoupil Bola s velikým nevyholeným telecím vakem. Ranec postavil do kouta a současně obratným mrštěním nohou zbavil se klapavé své obuvi. Za Bolou pak vkročil do jizby mladý hezký junák, červenolící, modrooký.

Po pozdravu „dobry wjacor“ představil mi ho Bola jako svého synka, hrajícího na malé husličky, načež rozvázal ústí koženého rance, v jehož nitru uloženy byly všechny mnou žádané nástroje, měchawa, kozoľ i husličky wjerowaňské. Vyňav tyto, jal se dudák opatrně vybíratí jednotlivé části dud a klásti je vedle sebe na podlahu.

Bola, statný, čilý padesátník, počal mi vše ochotně, zřetelně a jasně vysvětlovati. Bystrost a vtipnost jeho velice k tomu přispívala, že mi vše snadně srozumitelným učinil, a rychle vyložil. Věděl, nač hlavně klásti váhu a co jest věci vedlejší, znal věci podstatu a rozuměl nástroji, ba naučil se dokonce jako mladík od jistého ředitele kůru notovým značkám, následkem čehož, když mi později diktoval písně, ať nápěvy anebo texty, ustavičně sledoval stopu péra mého na papíře a nejednou mne poukázal na omyl. Chyba taková byla by se objevila při zkoušce po napsání nápěvu, jak jsem to v jiných případech vždy praktikoval; tímto způsobem se však uspořilo na čase a každá podobná záležitost byla rychleji vyřízena. Přes to však nelze si činiti o Bolovi představu jako o jakési moderně civilisované bytosti; naopak — on jest poctivý staro-

věrec, zarytý konservatívec, vůbec osoba jak se u nás říká „ze starého vydání“, pokud se týče národní hudby. Vše, co by se zdálo svědčiti o opaku, bylo toliko následkem jeho přirozeného nadání, pudu po vzdělání, což nijak neumenšilo hlubokou lásku k tomu, co zdědil od svých dudáčkových učitelův. O nadání jeho svědčilo též správné ladění jeho nástroje, jež jevílo přesnost jak ve výšce relativní, tak i v naprosté.

Poučení o dudách dostalo se mi tedy od Boly velmi pěkného a doufám, že se nejednomu čtenáři zavděčím, jestli se dotknu hlavních aspoň rysův a poukážu-li aspoň zběžně na podstatu hry dudácké. Jeť jméno nástroje toho právě tak široce známo, jako jsou vědomosti o něm skrovny. Prvější jest spravedlivo, nikoliv však druhé. Jsouť dudy přes to vše, že nemohou vyhovovati „přísnějším a vyšším“ požadavkům uměleckým, nástrojem genialním, dílem mistrovským a kdo proniknul jeho tajemství, ten nedívá se jeho populární slávě a vřelému, tomu jsou patrný, jasny a pochopitelný jeho úspěchy, za to však lituje, že myšlenka tak znamenitá, na jaké se zakládá jednak nástroj, jednak i hudba jeho, nemají při nynějším směru hudby žádné budoucnosti, a jakmile zanikne užívání dud v lidu, budou jen předmětem poetické vzpomínky a hudebně akustických pozorování. Bude také poukážu-li, že dudy samy ještě nejsou s to podati skutečnou „dudáčkovou muziku“, že tato má opět příčiny své zcela jinde: ve vtipném nápadu, genialní myšlence, bez níž by byla hudba dudácká na nejvyšší nepříjemným, ostře disonančním bzučením a jekotem zároveň.

Povšimneme si v prvé řadě jednodušší měchavy.

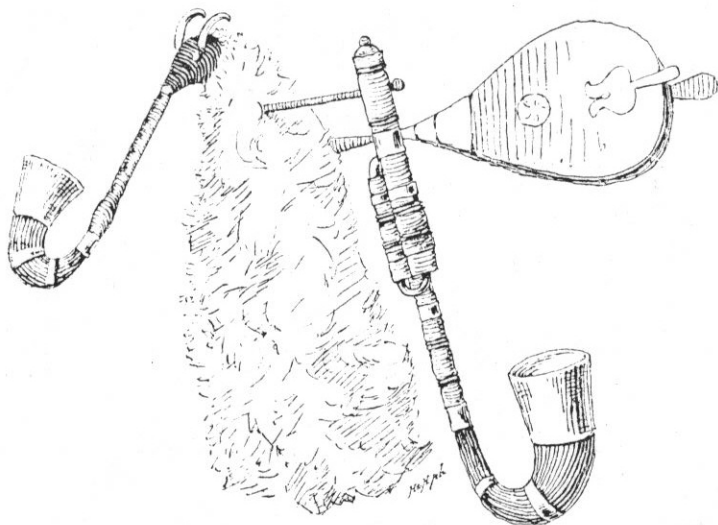
Je to vak ze stažené holé telecí kůže, tmavě napuštěný a pečlivě neprodyšně zašitý. Vzduch může vnikati neb unikati jen třemi otvory, které jsou ponechány v oněch místech, kde kdysi krk a přední dvě nohy byly. Do krčního otvoru zasazena jest kratší dudáckova píšťala, na níž se hraje melodie a která jest obrácena dopředu, jsouc rukama dudákovy držena. Zbývajících dvou nožních otvorův užito jest takto: Do levého zasadí se v pravém úhlu lomená veliká píšťala, kterou dudák přehodí přes levé rameno do zadu. Do pravého otvoru pak zasadí se ústí míšku, jenž jest pod pravou paží zavěšen na řemenu a z něhož se pohybováním pravého lokte žere vzduch do vaku, objatého oběma dudákovými pažema. Jest nám tedy rozeznávati čtyři hlavní součástky dud: vak, měch (totiž jen míšek) a dvě píšťaly.

Píšťala kratší, čelící do předu, opatřena jest osmi dirkami tonovými, pomocí nichž vyluzuje dudák nápěv. Poněvadž při tom pobíhají prsty s otvoru na otvor jakoby něco přebíraly, nazývá se píšťala tato „přeberawa“ (čeští dudáci říkají „přednice“). „Přeberawa“ jest asi půldruhé stopy dlouhá, silná jako flétna a téměř celá ze dřeva. Pouze spodní konec její, zahnutý a jako nálevka vzhůru široce se rozvírající jest vyhotoven v užší své části z rohu, na konci pak z mosazného plechu. Levá ruka drží „přeberawu“ výše, pravá níže.

Zvuk v „přeberavě“ tvoří se zvláštním přístrojem, jemuž čeští dudáci říkají strojka. Uvnitř jest mosazný sloupek podélně zasazený, k němuž těsně přilehá jemný rákosový jazýček. Na spodním konci jsou oba pevně spojeny. Ženoucí se vzduch chvěje jazýčkem, a poněvadž tím

vzniká zvuk třeštivý, nazývají srbští dudáci jazýček ten „tresé“. Slovo toto případně charakterizuje ostrou hudbu, jakou „přeberawa“ podává; jest však zvláštním způsobem hry a spolu zadní větší píšťalkou značně mírněna.

Zadní píšťala visí po zádech dolů a souvisí s vakem tenkým vodorovným ramenem, které na svrchním konci této píšťaly kolem připevněno jest. Píšťala tato vydává jediný stále znějící hluboký tón a dostalo se jí proto charakteristického názvu jak u nás, tak i u Srbův; tito jí říkají „bruma“ a naši dudáci „huk“. Aby mohla hluboký tón vydávati, třeba notné délky, tak že by se měla bruma vlastně ploužiti po zemi. To by však nebylo ani pohodlné ani estetické. Proto jest asi v polovici utvořen dvojitý ohyb pomocí dvou mosazných dutých kolének. Tím způsobem

Srbské dudy. (Bolův „kozol.“)

dosahuje se potřebné délky a píšťala sahá jen něco doleji pod pás. „Bruma“ jako „přeberawa“ jest ze dřeva a jen zahnutý rozevřený konec její utvořen z části z rohu a z mosazného plechu. Kromě toho jest na některých místech žlutými plechovými pásy jednak opevněna jednak ozdobena. K poslednímu účelu učiněno soustruhem rozmanitých věncových rýh. Zvuk „brumy“ tvoří se takovýmtéz přístrojem jako v „přeberawě“; zásada jest tatáž; pouze material a velikost onoho přístroje jiná. Jest zde sloupek s plátkem, ale oboje zhotoveno jest z jednoho kusu bezového dřeva. Na konci plátku jest nalepena malá smolná hrudka, aby se chvění volněji dělo. Plátku tomu se dostalo opět velmi případného slova „breawa“. Čeští dudáci mají jméno toliko pro celý přístroj a sice

totož jako při přednoci „strojka“. „Bruma“ dodává z větší části hudbě dudácké neustálým vydáváním jediného tonu onoho příjemně monotonního rázu, jenž se v „učené“ terminologii hudební nazývá pastorální. Který činitel dělí se o druhou polovici té zásluhy, bude povědáno doleji.

Zbývá ještě dotknouti se měchu, jenž jest málo větší oněch míšků, jichž ladiči pian užívají k vyfukování klavírův.

Aby ho bylo lze lehkou užívatí, má dudák kolem těla kožený pás a na něm na pravé straně háček, na nějž se míšek vodorovně zavěsí. Kromě toho má i pravá paže, na předloktí pás s podobným háčkem; míšek pak jest tak upraven, aby se mohl oním háčkem zaklesnouti a potom pravou paží pohodlně douti.

Tímto měchem navěje se vzduch do vaku, ze kterého se tisknutím levé paže (pod níž k tomu účelu se musí vak poněkud posunouti) vyháni do „přeberawy“ a do „brumy“. Aby nemohl zpátky do měchu, tomu překáží vnitřní záklopka.

Staré české dudy, s jakými dnes snad nelze se již setkati, měly veliké rozdíly. Obě píšťaly byly obráceny do předu; „huk“ neměl kolen a proto sáhal skoro k zemi, zvláště seděl-li dudák; místo měchu měl český dudák — vlastní plíce, což ovšem dralo zdraví jeho. Tento způsob dud jsem v Lužici nikde neviděl a vyptáváním bylo mi seznati, že nynější dudáci srbští vůbec ho neznají.

Ten jest stručný nárys měchavy. „Kozol“ se liší pouze ve věcech nepodstatných: vakem. Vak jest totiž neoholený a srst ponechána; na hoře pak při otvoru krčním (kde jest „přeberawa“ zasazena), jest primitivní napodobenina kozlí hlavy, černě natřená. Místo očí vězí v temném čele dva mosazné hřebíčky a nad nimi klenou se dva obloukovité bílé kančí zuby — místo rohů. Jiného rozdílu není. Proto také dudáci mají pouze dva vaky — jeden pro „měchawu“ a druhý pro „kozla“ — kdežto píšťaly jsou společny.

Na Bolovi bylo zřiti, že svého „kozla“ něžně miluje a že mu je vroucně oddán. Již opatrnost, s jakou kladl kus po kuse na podlahu, byla jeho lásky výmluvným znakem, jež čistota a pořádek, v jakém nástroj byl chován, toliko dotvrzovala a sesilovala. Vše se lesklo, vše třpytilo a pokud moc dudákova stačila, vše odstraněno bylo, co by mohlo sloužiti jako dokument pokročilejšího kozlova stáří.

Proto lze si představití, jak se dobrý dudák ulekl, když se miláčkovi jeho pojednou jeden zub — chci říci: jeden roh z čela vydrobil a na zem spadl. Bola se při tom začervenal, jakoby se za to hanbil, že kozel falešnost svých rohův prozradil.

Nasadiv Bola opatrně ozdobu, kterou si „kozol“ na útraty kteréhosi ščetináče skráně svoje krásilil, počal sesazovati píšťaly, jež se každá z částí nejedné skládá; při tom je povytažením nebo naopak stažením zároveň ladil.* Když s tím byl hotov, připjal si kol těla pás a menší opasek na pravé předloktí, což obojí se stalo jen k vůli míšku. Potom zasadil přeberavu kozlovi v to místo, kde by ve skutečnosti měl mítí hubu, čehož

* Čeští dudáci, kteří nyní užívají dud takových jako Srbové, upotřebují k ladění zcela jiného prostředku, jehož popis by však rozvleklostí svojí nudil.

následkem naivní divák padá bezděčně v illusi, jakoby primitivně spodobený rohatec sám foukal v píšťalu. Když pak spojil ústí „brumy“ a měchu se zbývajícími dvěma otvory, přehodil velikou píšťalu přes levé ramě, při čemž levá ruka přidržovala „přeberawu“, co zatím pravice zavěšovala měch k pásu, aby se mohla sama opaskem svým k těmž zaklesnouti a měchem dýmati, čemuž čeští dudáci říkají „bráti ducha“.

Hned potom počal Bola pravou paží dýmati, měch funěl jako určená klisna, „kozoň“ se nadýmal stále pyšněji a hrději — a za několik vteřin spustil dudák skočnou „reji“ k níž se již při druhém třetím tónu připojil řinčivý, jásavý, kovovými strunami takto přibarvený hlas malých švitorných „wjerowaňských husliček“, po jichž ocelovém potahu svižně a bystře smýkal se nahoru a dolů lilitupánský smyčec, vedený hbitou rukou jarého Bolova synka.

Jizba moje rezezvučila se skotačivou, nevázaně veselou hudbou, k jejímž půvabům pojila se i radost, že jsem šťastně nalezl srbského dudáka a jeho dudy. Prání moje splněno, ba více nežli splněno: našel jsem i „wjerowaňské husličky“, které nyní přede mnou tváří v tvář společně s dudami rozvíjely umění své, plnice mne rozkoší, jaké jsou nepřístupny leda ony vysoce a hluboce vzdělané duše, které cestou dřevěného školáckého tak zvaného třibení a zjemňování citu vlastně jen otupěly a necitelnými, hluchými se staly vůči onomu druhu přirozených a jednoduchých krás, jakými jsem byl v onu chvíli hostěn.

Snad horování moje vzbudí u leckohoš útrpný úsměv. Ten mne však nepohorší, neboť bude jen smutným svědectvím pro dotyčnou osobu, která tím dá na jevo, že její esthetický žaludek jest do té míry přesycen a stálým podražďováním tak schvácen a otupen, že jí třeba nejsilnějšího kaviaru s nejprudšími víny, má-li čeho okusiti.

Osoba taková budí sama útrpnost, jako vyžilý člověk, jenž nedovede pocítiti rozkoš, s jakou nahýbá se žízni prahnoucí poutník ku chladivému toku cvrčícího skalného pramene, jako přesycený labužník, jenž závistivě pohlíží na zdravé dítě žebrácké, hitavě suchou skývu požívající.

Napadá mi zde případný citát z německé knihy, vyšedší r. 1825., o níž ruský skladatel Sérov podotýká, že došla odporu a potupy u školáckých professorův a patentovaných skladatelův, jichž jména zanikla — kniha však dožila se několika vydání.* Tam čteme:

„Vzdělaný člověk ve velmi mnohém musí ustoupiti — dítěti. Evangelium praví: jejich jest království nebeské. Výše stojí vždy pravdivost a upřímnost. Avšak životní poměry a civilisace vlastnosti tyto obyčejně zatemňují a činí člověka pokrytcem, licoměrníkem, lhářem, nedůvěřivcem. Dítě stojí však před námi takovým, jakým od přírody jest, s vlastnostmi dobrými i špatnými. Proto, kdo zná duši dětskou, zná i lidskou vůbec. Ve zdravě organizovaném děcku bytuje instinktivní moudrost, které dosahuje myslící člověk jen dlouhou zkušeností.“

„Tyto všeobecné pravdy platí i o hudbě. Zde platí za nejvyšší: napsati pravidelně hudební skladbu, vyhovující stanoveným požadavkům uměleckým. Avšak jak často se naše umění vzdaluje od pravdy! Jak

* Fr. J. Thibaut: Ueber Reinheit der Tonkunst III. Ueber Volksgesänge.

často — procesem umění — naskytují se produkty, kde skutečně nadšení, t. j. příroda, duše lidská, nadobro schází, produkty, jež ve případech nejpriznivějších jsou schopny vzbuditi obdiv, úctu, avšak sympatii nevzbuzují nikdy v nikom.“

„Bez přehánění lze říci, že polovice vši hudby — na dobro není hudbou. Je to druh jakési matematiky bez vnitřního životního počátku, je to pouhý pro tředek pro nejprázdnější virtuosování prsty i hrdlem. Od tohoto pro hudbu škodlivého směru jsou daleky, jsou čisty, neporušeny a prosty jako duše mládencova všechny písně, vyšedší z řader nárou.“

„Takové písně zavírají v sobě zdravý, silný, přirozený cit, nezkažený ještě kulturou, a poněvadž se zrodily v epoše svěžesti, jarosti národa, poněvadž jsou sloučeny neodlučně s velikými národními udalostmi, mají moc vzbuditi i v lidech dalekých prvobytné prostoty sladké, blahé pocity, jako dovedou působiti na duši naši neodolatelne vzpomínky na dobu dětství.“

Tak děl Thibaut. Avšak třeba ještě jiné kouzlo, jímž mne hudba Bolova očarovala, vytknouti. Je to národopisný kolorit čili slovanický ráz, jaký na sobě reprodukované písně a tance nesly. Tato stránka nabývá zvláště váhy v době naší, jež v mohutné své pravici drží štětec v matné bezvýrazné barvě kosmopolitismu omnočený, kterým chystá se všechny národy natřítí a z individualit nadělati tuctových figurek. — Proto jsem nekladl nijakého odporu ohnivým jiskrným zvukům, jež ve mně rozžaly plamen radostného vzrušení stále stoupajícího. Duch můj jásal, zraky planuly, nohy sebou pošukávaly, až posléze — proč bych se styděl to vyznati — jal jsem se zkoušet, nezapomněly-li neobratné mé údy vše, čemu jsem se ze „srbské reje“ namáhavě a kuse naučil. Kromě mne a „gercův“ nebylo v jizbě nikoho; nebylo mi tedy třeba ostýchatí se a veselí svému meze klásti.

Avšak dříve, než nám právě bylo milo, stichlo vše při náhlém cvaknutí kliky. Dvěře se rozlétly a v nich mihnul se lesk blyštící se — pikhaubny. Na prahu totiž stál „ve vši sláve své a velebnosti“ pruský žandarm, na něhož jsme se všichni tři udiveně zahleděli za všeobecného ticha, které konečně přerušil braniborský ochrance bezpečnosti pozdravem, zvědavými otázkami o účelu mého cestování a posléze žádostí o průvodní list... Přítomnost jeho byla však zcela neškodná. Nenaleznuv ničeho, co by nevěru jeho podporovalo, odešel za nedlouho.

Dudáci jali se pokračovati ve hře. Třeba říci, že návštěva žandarma měla na mne účinek blahodárný. Oddal jsem se nyní pozorování a zapisování Bolových písní a způsobu hry, jež mne zvláštním charakterem svým cele zaujala.

Zapisování dudáckých písní jest obtížné. Jestli u huslaře i klarinetisty třeba rozeznávati melodii původní, zpívanou od hercovy variace, tím nalehavější je toho potřeba u dudáka. Ten podává variaci daleko složitější, bohatší, prohloubenější. Každý srbský hudebník rád variuje, zdobí, pestří a krásí původní jednoduchý nápěv, avšak dudák jest nejradikálnější.

Možná, že huslař nebo klarinetista „zapiská“ občas původní znění a přemůže touhu svoji, která ho nutká nápěv měnit a přetvořovati, dudák však nikdy. Toho lze porovnat k mlynáři nebo kominíkovi, o něž nelze se otřít, aby si aspoň loket neodnesl velmi zřetelné svědectví svého „osobního styku“ s některou z dotyčných osob. A právě tak nelze žádné melodii projíti „přeberawou“, aby si neodnesla známky manýry dudácké a způsobu jeho hudby, každá podrobiti se musí tradicím dudáckým; zůstane sice svoje, ale obléci se musí v kostým, jakého tradice ony vyžadují.

Na příkladě vedle připojeném lze srovnávat nápěv původní s dudáckou variací. Tato vykazuje množství tónův — řekněm: vedlejších — jimiž se nápěv komplikuje a z těchto zajisté dojde povšimnutí nejčastěji se

vykylující c

Kdežto všechny ostatní tóny vedlejší mají úkol nápěv variovat, zdobiti, vyvoláno jest toto c k životu zcela jinými příčinami. Jest tedy třeba z vedlejších tónů vyloučiti všechna ta neustále opakující se c a povšimnutí si, k jakému účelu slouží častá přítomnost tohoto tónu.* Odpověď na otázku tuto řeší celé tajemství dudácké hudby a nelze ji proto z přímě vysloviti, aniž by se několik řádků nepředneslo, jež umožní i hudebním laikům porozuměti této věci, nad míru zajímavé a pozoruhodné.

Poněvadž mají dudy jen dvě píšťaly, mohou vydávati toliko dva tóny současně, čili lze na ně toliko dvouhlasou hudbu provozovati. Avšak ustrojení píšťal těch není právě nejprůzračnější lahodnému dvojznění: „bruma“ vydává neustále jediný hluboký tón (velké *F*), kdežto „přeberawa“ upadá v krajnost druhou a hraje melodii vysoko (ve vzdálené oktávě jednočárkované).

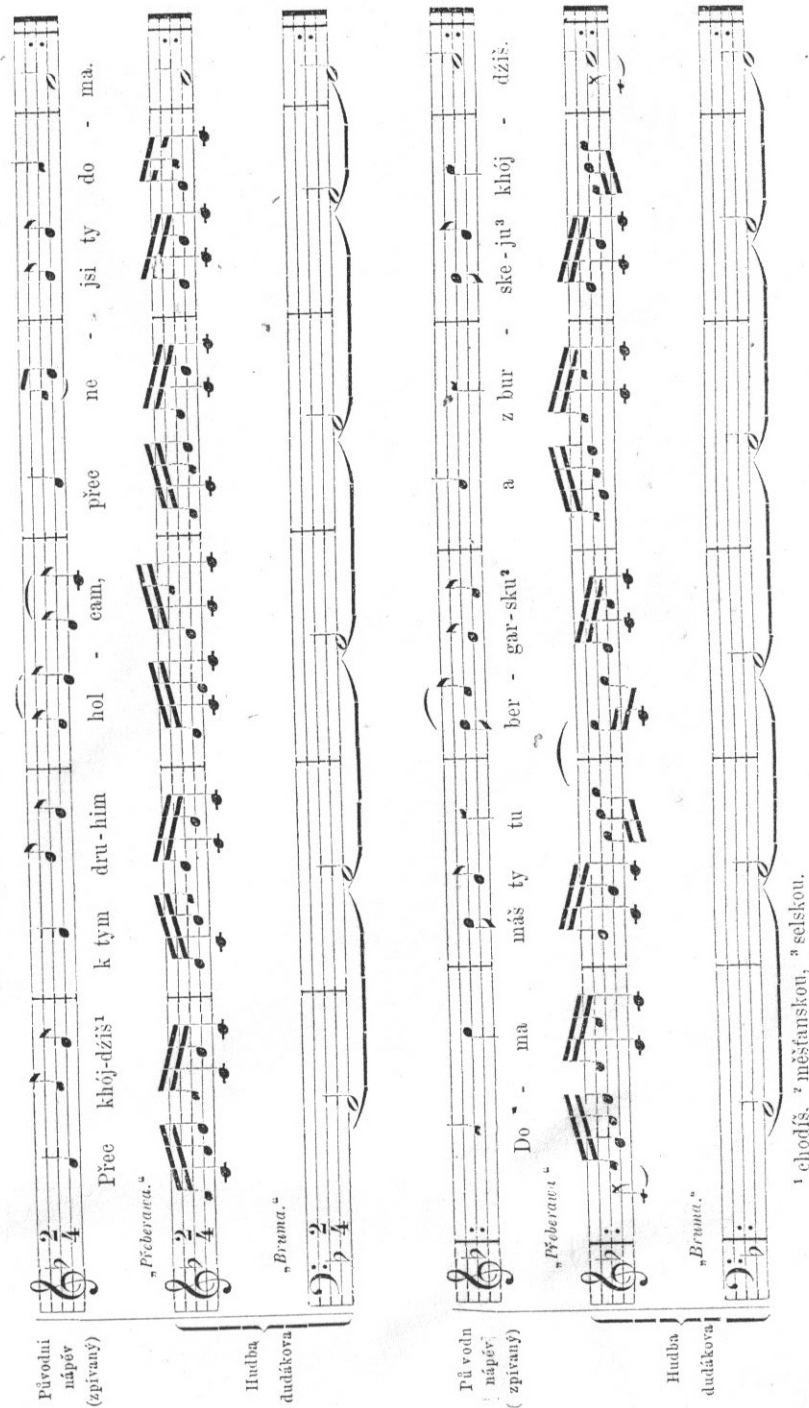
Následky toho jsou dva a oba nepříjemné: předně ohyzná prázdnota uprostřed tak vzdálených dvou hlasův a podruhé ostrost disonancí, ve které vcházejí melodie původní, jako had se vinoucí, s přímkou, kterou by bylo lze graficky znázorniti neustále znějící jediný tón z „brumy“ vycházející.

Tyto dvě nečnosti by měla hra každého, kdo by hrál na dudy pouhý původní nápěv, čili kdo by neznal způsob, jakým se na dudy musí hráti, aby se zmíněné chyby odstranily.

A jakým způsobem je lze odstrániti? — Nejlépe by posloužil třetí střední hlas, jenž by dotčenou zející prázdnotu vyplnil a dojem hry zaokrouhlil, poněvadž by se tím disonance zmírnily, otupily. Avšak jak nabyti třetího hlasu? Kde ho vzíti, když jsou jenom dvě píšťaly? V tomto bodě jest vrchol vši té nesnáze na pohled nepřekonatelné. Dle mého náhledu jest to zajímavá hudební akustická úloha, na jejíž tvrdé neproniknutelné skórepině by si mnohý hloubavý rozum zub ne jeden vylomil a snad konečně — marně . . . Avšak takové námahy není více třeba,

* Poznámka pro hudebníky: toto c za každým téměř tónem se naskytující jest dominantou v tonině *f-dur*, v níž se všechny melodie pohybují. Okolnost tato jest závažnou.

Dudácká hudba srbská. (Ze Slepá.)

The score is divided into two systems. The first system shows the original melody (Původní nápěv) and its variation for voice (Přeberawa) and clarinet (Bruma). The second system shows the original melody (Původní nápěv) and its variation for voice (Přeberawa) and clarinet (Bruma). The lyrics are: "Přec khój-džíš¹ k tym dru-him hol - cam, pře - cam, pře - cam, pře - cam. Do - ma máš ty tu ber - gar - sku² a z bur - ske - ju³ khój - džíš."

Footnotes: ¹ chodíš, ² měšťanskou, ³ sešskou.

neboť záhadu tuto již dávno rozřešila — dudácká genialnost sama . . . Pravím genialnost a to po dobrém rozmyslu. Či jak to lze jinak nazvat, když dudáci dvojici svých píšťal nerozmnožili a přece dosáhli čeho chtěli, totiž třetího hlasu, tak že podávají hudbu trojhlasou? — Danými podmínkami nehnuli, ale přemýšleli, uvažovali, až jim kmitnul posléze mozkem nápad — a účelu svého dosáhli zcela jednoduše tímto prostředkem:

Oni totiž za každým skoro tonem opakují ono *c* (dominantu) a poněvadž se to děje rychle, splývají tato *c* v jediný ton, jenž zdá se, jako by neustále zněl. Dominanta *c* tvoří se spodním *f* lahodnou quintu,* v jejíž zaokrouhleném tvaru zuráží se disonanční ostří a spolu se vyplní nepříjemně pocíťovaná prázdnota.

Jest tedy dudácká hudba výtečný akustický klam hudby trojzvuké. Ti, kdož jsou majetníky harmonia, mohou se o uvedených zde slovech přesvědčiti, zahrají-li si připojený příklad. Klam při dudách jest tak výtečný, že ten, kdo jest neobeznalý, nikdy nepostihne, že toliko dva hlasy znějí a odbornému hudebníku bystrým sluchem lze toho dosíci jenom s namáháním.

Dokladem těchto slov ostatně jest způsob, jakým skladatelé napodobují ve svých komposicích dudáckou hudbu: u nich jest vždy trojzvuká, kdežto vlastní hudba dudácká trojzvukou býti se toliko zdá. (Nechají totiž klidně zníti dva spodní tony, tvořící quintu a svrchní hlas hraje svobodně melodii.)

Komu však na tom záleží, že jest při hře dudácké dojem jiný nežli skutečnost? Zámek, jímž jsou city duše naší uzavřeny, dá se otevřít jen jediným klíčem, jenž sluje dojem; jedině o ten jedná se při všem umění.

Či hledí kdo na to, je-li rekně dramatu i ve skutečnosti představitelkou ctnosti, jakou jevíti se káže jí úloha? Nám jde jen o illusi — a ta při hře dudácké jest dokonalou.

Ostatně dudáci užívají různých prostředkův a prostředekův, aby úspěch jejich v tomto směru byl úplný, leč ty rozebíráti mi zde není možno z obavy, abych nebyl zbaven čtenářstva. Nejsemť v orgánu hudebním, jakého, přisně vzato, u nás, bohužel, ani není, takového totiž, jakého si nynější rozvoj české hudby, všeobecná potřeba a konečně i důstojnost českého národa žádá. Příčiny žalostného toho zjevu jsou veřejným tajemstvím . . .

Nyní jest tedy tuším jasno, proč se ono *c* neustále jako neodbytný přítel naskytuje. Jeho účel je zcela jiný, než pro jaký užito ostatních vedlejších tónů. Tyto melodii zdobí, variiují, kdežto stále opakované *c* působí akustický klam hudby trojhlasé.

Z toho a z uvedeného příkladu vysvítá, že jsou dudácké nápěvy nad míru zajímavý a také důležité, proč by jich nikdy nemělo býti opomi-

* To jest vlastně quintu o oktavu vzdálenější čili duodecimu. Zde však padá na váhu charakter intervalu a ten jest quintový.

nuto při zapisování prstonárodní hudby. Avšak právě naopak — nikdy se tak neděje, snad proto, že je to dosti nepohodlné.

Pokud se týče vlastních přízdob, komplikujících nápěv, jsou rozmanitý a pozoruhodný, ale o těch nedopouští mi neodbornost časopisu tohoto hovořiti. Jen tolik ještě dodám, že toho všeho, co zde o hře dudácké pověděno bylo, dudák sobě povědom není.

On vše přijal od svých učitelův tak, jak se tradice v lidu vůbec přenáší, pomalu, nevěda, že si něčemu navyká, až posléze jest tím tak proniknut a prosáknut, že vlastní úvaha o tom jest psychologicky téměř nemožna.

Tal se to má i se způsobem hudby dudácké, jenž následkem toho stává se pouhou manýrou. Ta pak, jak bylo řečeno, jest neomezenou vládkyní, podmaňující vše, co dudami má se dostati k sluchu posluchačstva. Následek toho jest zajímavý.

Poručíte si, aby vám dudák určitou píseň vám známou zapěl. Učini tak a nápěv zní nezměněn. Potom požádáte, aby ji zahrál na dudy — a ejhle! tony se kmitají jako hejno hemžících se komárův, že sotva v tomto shluku rychlých šestnáctek stačíte poznati vlastní melodii, jež variací této byla základem! Chtějte, prostě, plaťte, aby vám ji zahrál jednoduše a prostě, tak jak ji pěl — vše marno.

Dudy mají své „posvátné“ tradice, a dudák jest proto dudákem, aby jich šetřil, aby byl jich pěstitelem a ochrancem a proto se pronevěry tohoto způsobu nedopustí nikdy. Prsty jeho navykly stále chvítí se, nadskakovati, čili jak výtečně to tlumočí název „přeberawy“ — přebíráti ton po tóně; tomu se neodnaučí nikdy, leda až při posledním vzdechu dudákově — pak stuhnou, aby nastoupily zasloužený odpočinek.

Hudba dudácká a nástroj sám mají svůj zvláštní význam, který je staví před jiné nástroje a jejich hudbu. Dudy znamenají pokus o utvoření nástroje, jenž by podával hudbu vícehlasou. Ovšem jest základní myšlénka v tom smyslu nešťastnou, že nedopouští dokonalejšího rozvíti této hudby, čehož následkem, jak výše podotknuto, postrádá na dobro budoucnosti.

Nicméně vyznati se musí, že činí dojem celistvý, zaokrouhlený, lahodný, ač v ledačem nedokonalý.* Jednoduché hudební prostředky, jakými dudák vládne, nelze téměř srovnati s plnozvučností čarovné hudby dudácké, jejíž kouzlo zavdalo podnět k pověsti o českém Švandovi, aby ve slávě zázračných jeho dud došlo zasloužené oslavy a skutečně nehynoucího pomníku!

S Bolou a jeho synkem bavit jsem se dlouho do noci a druhého dne opětě; tu byly otázky mé namířeny ponejvíce na obřady svatební a je zprovázějící hudbu a tance. Seznal jsem však mnohou nepotěšitelnou věc.

Tak mi na př. vyličoval dvě svatební „reje“, z nichž jedna nazývala se *l a p a t a r e j a* (protože při ní tanečníci *l a p a j í*) a druhá *l i s c e n a*

* Nedokonalost spočívá zvláště v omezeném počtu tónů, tvořících jednu jedinou stupnici.

(liščí) j a m a. Obě měly pravou národní hudbu, ale tanec sám byl vzat z větší části z motivů tanečních, jež mi byly známy z francouzské četverylky; pouze, abych tak řekl, barvitost byla srbská, neboť bylo užíváno sem tam některých evolucion choreografických, jež jsem poznal při srbské reji.

Druhého večera zaměstnával jsem se s Bolou ještě dále, a když mi posléze sdělil, že třeba mu ubírat se domů, měl jsem uspokojivý množství papíru různými poznámkami počmáráno. Přece však mne sdělení to špatně potěšilo — a Bolu též. Projevoval to liknavý mrzutý ton jeho řeči. Přivyklí jsme si za ony dva večery na sebe velice, přirostli jsme si k srdci a proto bližící se okamžik loučení nezůstal na nás bez účinku. Na Bolovi jevil se vedle rozpakův a liknavosti, s jakou velice zvolna nástroje své do telecího vaku ukládal, také sdílnost. Ačkoliv touto vlastností nikdy nestrádal, stával se nyní tím důvěrnějším, hovornějším a také nenucenějším.

Ptal se otevřeně na moje rodinné poměry, na moji otčinu, jak mám daleko, co budu dělati s písničkami, a proč vše to zapisuji atd. atd. Posléze se pochlubil, že mu my Češi nikterak nejsme neznámi, že o nás kdysi již slyšel. A nyní počal prostými slovy zajímavě vypravovati:

„Byl jsem jednou na svatbě ve vsi daleko odsud. Tamní farář přišel také ke „kvasu“ a dal se se mnou do řeči. Sdělil mi, že jest Čech, vypravoval, kde Čechy jsou a že srbská řeč a česká jsou si velice podobny. Také ruská, polská a ty ostatní — farář jim říkal: slovanské — jsou prý si podobny. A to je proto, že my všichni jsme byli kdysi jedna rodina — slovanská rodina, pravil ten pan farář. Na konec povídal — a to se mi nejvíce líbilo: My všichni jsme Slované; jsme jeden strom a Srbové, to jsou malá haluz z tohoto stromu ulomená. Ale až se Slované jedenkráté pozvednou — pak bude zase ta malá haluzka srbská ke kmenu slovanskému připojena!“

Bolovi se přirovnání to velice líbilo a ještě více ono prorocství. Počal žehrat na vtírající se němčinu a na ony Srby, kteří se dobrovolně němčí.

„Mnohý ani pozdraviti po srbsku již nechce!“ zvolal rozhorleně dobrý dudák.

Ale Bola neztrácel naději dosud, ukazoval na množství srbských vesnic, jež dosud jsou téměř netknuty a zajisté se splní, dodal zaníceně, „co prorokoval nám český farář!“

Tuším, že by to, co Bola měl, stačilo, aby se Srbové udrželi, totiž víra.

O národě českém lze říci slovy bible: Víra tvá tě uzdravila! Víra v budoucnost dodá síly, chuti a vytrvalosti k činům dalším a ozbrojí a posílí paže lidské v době mdloby a únavy. To splnilo se u Slovanů jiných — stane se tak i u Srbův?...

Když konečně evakla za Bolou klika a já zůstal o samotě, kroužily mi lebkou spousty vzrušujících myšlének jako bouřné podzimní větry. Nezodpovědná otázka dorážela na mne usilovně a žádala urputně odpovědi, čímž nitro moje jitřila a spánek zaháněla.

Posléze dávno prehlá doba půlnoční jala se konati povinnost svoji a klížiti mi oči. Nicméně mysl pracovala stále týmž směrem a rozdíl byl pouze v tom, že představy počaly přibírat na se fantastickou tvářnost, vysněným obrazům vlastní.

Příšerné vidiny, jež snažily se zodpověděti onen dotaz, střídaly se v divokém reji s představami jasnějšími, až se z toho všeho utvořil neurčitý chaos, nejasný a mlhovitý.

Náhle počaly ze směsice této vystupovati určité rysy, jež se pone náhlu pojily, barvy a životního ohně nabývaly, a nežli jsem se nadál, vykouzila mi zpola snící duše obraz slepjaňského dudáka. Seděl uprostřed jasající skupiny tančícího lidu. Zraky vesele plavuly, na jasném čele hostil se klid a nad celým obrazem plesajícího Srbstva klenul se zlatý, třpyticí se nápis:

„Vira tvá tě uzdravila!“

Pak jsem spokojeně usnul.

Hrůzná noc.

Napsal Enrico Castelnovo. Přeložil Pavel Sita.

ysleme si tři malé, za sebou ležící železniční stanice: X., Y., Z. Slyším vás již tázati se, jde-li snad o rovnici se třemi neznámými veličinami? Nikoliv, nemáme s algebrou ani v nejmenším co činiti, nýbrž kryjeme těmito nic nepravíci písmenami jen pravá jména své události.

Jest k udušení parný, bouřlivý srpnový večer. Zapadající měsíc jest obklíčen rudým kruhem par, na večerním obzoru kupí se těžká mračna, kteráž vypadají jako obrovské pohoří, mračny šlehají siné blesky, temně hřmí hrom.

Pan Cesare Favari, přednosta stanice v Y., sedí bez kabátu, bez límce a s nákrčníkem rozvázaným před telegrafickým přístrojem ve své úřadovně. Pro pana Cesara byl celý ten den zlý, neboť bylo mu zastáváti onemocnělého úředníka telegrafního, i neměl klidu ani na okamžik. Pan Cesare je výtečný člověk, pozbývá však snadno rozvahy, zvláště sejde-li s prvního patra dolů k němu jeho ctihodná choť, paní Arpalice, aby se s ním bavila. Dnes na příklad byla u něho paní Arpalice návštěvou dlouhou; teď konečně šla bohudíky spat a pan Cesare hodlá učiniti totéž, jen co pojedou vlaky 44 (příjíždějící z X.) a 105 (příjíždějící ze Z.). Ale vězí v tom sám rarach. Vlak 44 se spozdil, tím zdržen také vlak 105, který první v Z. zastati musí. Jest 11 hodin.

Konečně dává stanice X. znamení svého života a telegrafuje odjezd vlaku 44. Skoro v témž okamžiku přiletěl ze Z. od tamního přednosty staničního telegram následující: „Můžete-li zdržeti vlak 44, dám odjeti vlaku 105.“